

МУРАВСЬКИЙ ШЛЯХ — 2000

Харківський обласний центр народної творчості

Муравський шлях — 2000

Матеріали фольклорно-етнографічної
експедиції

Харків
«Регіон-інформ»
2000

ББК 63.5(4 УКР-4ХАР) 82.3(4 УКР-4ХАР)
УДК 30098 (477.54)

Лук'янець Г. В. та ін.

Муравський шлях — 2000: Матеріали фольклорно-етнографічної експедиції / Упор. Г. В. Лук'янець, М. П. Маслов, О. В. Коваль. — Х.: Регіон-інформ, 2000. — 152 с.

До збірника «Муравський шлях — 2000» увійшли матеріали комплексної фольклорно-етнографічної експедиції, проведеної науковцями Харківського обласного центру народної творчості.

Книга розрахована на широке коло читачів — як шанувальників українського фольклору, так і науковців, котрі вивчають побут Слобожанщини. Описи свят, родинних обрядів та звичаїв, народної топоніміки, національної кухні, обрядові пісні (тексти і потації) збагачують нашу уяву про традиційну народну культуру України.

**ББК 63.5(4 УКР-4ХАР)
82.3(4 УКР-4ХАР)**

Становлення народної творчості як найважливішого компоненту традиційної культури українців тривало століттями. Поступово вона витворилася у культурно-побутове, традиційно-виробниче та морально-духовне явище, яке було сприйнято усім народом і стало його головною суттю. Фактично народна творчість стала невід'ємною частиною духовного середовища українського народу, наповнюючи його своєрідними звичаями, обрядами, виробничими традиціями тощо. Тому сьогодні, в умовах розбудови незалежної демократичної України і національного культурного відродження українського народу значно пожвавився інтерес до вивчення народної творчості, особливостей та шляхів її формування.

Дослідження та популяризація традиційного українського фольклору, досвіду народних промыслів та ін., що упродовж багатьох років проводить Харківський обласний центр народної творчості, стають могутнім засобом виховання патріотичних почуттів, джерелом нашої національної гордості і самоствердження. Водночас діяльність центру — це не тільки локальні прикладні та історичні дослідження, а й частка копіткої роботи з відродження та розвитку народної творчості, адаптація її до теперішнього часу.

Все це зумовило зміст даної науково-практичної збірки. Представлені у ній роботи вирізняються як за тематикою, так і за підходом до обробки фольклорно-етнографічного матеріалу, записаного провідним методом Харківського обласного центру народної творчості Г. В. Лук'янець в одному із сіл Полтавщини, у повному обсязі знайомлять нас з весільним обрядом.

У дослідженні кандидата історичних наук М. П. Маслова аналізується історія традиційного гончарства на Слобожанщині, що дозволяє побачити деякі загальні риси розвитку народної творчості у цьому регіоні. Автор вважає, що на Харківщині гончарство має глибоке коріння і чималі досягнення, а його відродження є важливим у вирішенні сучасних завдань духовного оновлення суспільства.

Автором добірки сценаріїв «Золоте коло господарів чистої води» є О. В. Коваль, художній керівник дитячого фольклорного колективу «Вербиченька» з Нової Водолаги, що на Харківщині. Свій досвід етнографа вона втілила саме у таку форму.

Матеріали даної збірки дають нове уявлення про основні закономірності й особливості розвитку народної творчості в Україні. Це відкриває широкі можливості для їх практичного використання.

ВЕСІЛЛЯ В КЛЮШНИКІВЦІ

Миргородського району Полтавської області

Г. В. Лук'янець, провідний методист Харківського обласного центру народної творчості

Даний етнографічний опис складено на основі матеріалів фольклорних експедицій (1989—1992 рр.), в яких брали участь Лебединський Д. О., Лук'янець Г. В., ансамбль “Слобожани”, гурт “Муравський шлях”. Основна інформація була записана від учасників місцевого фольклорного гурту у складі:

1. Буряк Марія Федорівна (1913 р. н.)
2. Гаращенко Уляна Левонтіївна (1914 р. н.)
3. Гончаренко Катерина Мартинівна (1924 р. н.)
4. Козарь Тетяна Василівна (1919—1991)
5. Максютя Оксана Андріївна (1927 р. н.)
6. Петренко Ганна Андріївна (1915 р. н.)
7. Петренко Ганна Ільківна (1919 р. н.)
8. Силенко Галина Григорівна (1930 р. н.)

а також від жительок села Гончаренко Килини Михайлівни (1910 р. н.) та Петренко Христини Іванівни (1907 р. н.).

Традиційні весілля в Ключниківці, як і по всій Україні, грались більше осінньо-зимовий період: після закінчення збору врожаю до Пилипівського посту або на зимових святках та м'ясницях. Весною, влітку (на м'ясницях) весілля хоча і не заборонялися, але майже не справлялися, бо ні в кого не було вільного часу. Найліпший період для сватання обмежений трьома відомими українськими прислів'ями, які побутують і в Ключниківці:

— “Друга Пречиста — старостів несе нечиста”. Друга Пречиста — свято Різдва Богородиці, 21 вересня за новим стилем, яке, до речі, у цьому селі є і храмовим святом. Саме з Другої Пречистої найчастіше і починали свататися.

— “Свята Покрівонька, покрий мені голівоньку, хоч ганчіркою, аби не осталась дівкою”, інтонація жартівливого відчаю, що звучить, не випадкова, бо на “покрови”¹ (14 жовтня) наставав сезон сватання. Майже остаточно з'ясовувалося, кому саме йти заміж, а кому, може, доведеться ще “посидіти”.

І нарешті, третє прислів'я — “до Митра дівка хитра”. Йдеться про те, що до “Святого Дмитра” (8 листопада) горді дівки ще перебирали женихами, а вже після, коли до початку “Пилипівки” залишалося менше трьох тижнів, треба було погоджуватись на те, що пропонують.

Осінь для весілля — це і багатий стіл, і живі квіти у весільних вінках, і червона калина — символ дівочої честі і краси, яка відігравала величезну роль в обряді. Гілочками червоних ягід прикрашали хати і основні весільні атрибути — “гільце”, коровай. Тому і не дивно, що в'язання колодок не-заміжнім дівкам і нежонатим парубкам, яке по всій Україні відбувалося наприкінці зими, перед Великим постом, в Ключниківці робили перед самою Пилипівкою, після закінчення основного весільного сезону.

Правила, за якими проводилося сватання, прості, але досить суворі. Засилали сватів до старших сестер. Менша сестра не мала права раніше одружитися, навіть якщо була молодша на один чи на два роки. З цього приводу говорили: “не підкачай під корито сестри”. Теж саме стосувалось і парубків. Різні за віком брати і сестри обов'язково гуляли по різних гуртах і досвітках, очікуючи своєї весільної черги. Якщо дівка дуже противилась якомусь женихові, то насильно ніхто їй не віддавав. Але сперечатися з батьками не прийнято, та разом з тим, часто одружувалися, не зважаючи на їх волю. Парубок був в цьому випадку більш самостійнішим, бо саме він

¹ Тут і у наступному тексті лапки вживаються у кількох випадках: назви і вислови, які відступають від літературних або офіційних норм, діалектні слова, ролі весільних “дійових осіб”. Якщо такі слова неодноразово повторюються у тексті, то надалі лапки знімаються.

перший оголошував своїм рідним, кого саме він хоче взяти нареченою і часто виходило так, що молоді завчасно про все домовлялися.

Після такої об'яви, батько хлопця розмовляв зі своїми родичами і вибирав кого-небудь з них (обов'язково літніх і одружених) аби ті стали "старостами". На звичайному весіллі було двоє старостів. Інколи вони називалися старшим старостою і підстаростою. Але якщо весілля призначалося дуже пишним, і "поїзд" молодого був великим, то старостів бувало і четверо. Батько із старостами-сватами вибирав день, коли йтимуть сватати, і виряджав тих у дорогу. Дівчина, звісно, знала про те, що до неї прийдуть, і готувала все необхідне: "пригощення", хліб, рушники. Парубок йшов разом зі сватами, до хати не заходив, а чекав на вулиці під хатою, поки ті не домовляться. І тільки з дозволу батьків заходив. Старости, одягнені у старовинні чумарки, святкові сорочки, із ціпками (навіть і не дуже старі) несли з собою зав'язаний у хустину хліб, пляшку горілки. Після звичайних привітань відбувалася приблизно така розмова:

— Чи є у вас щось продажне?

— А що, наприклад?

— Чи нема у вас там телички продажньої? Чи ще чого-небудь?

— Ну, є. Як домоворимося, то продамо.

І домовлялися. Нарешті старости говорили: "Та ми не того прийшли! У вас є дівка, а в нас парубок. І хочемо його на вашій дівці оженити". Якщо батьки не згоджувалися, то говорили: "Та ми ще подумаємо, ми ще побалакаємо!", якщо згоджувалися, то питали дочку: "А ти згодна?" Прямо дівчина відмовити не наважувалася. Здебільшого мовчала або відповідала: "Не знаю". А якщо згоджувалася, то батьки наказували: "Давай, дочко, рушники!" Вишитими весільними рушниками дівчина перев'язувала зліва направо сватів, а батьки запрошували за стіл "запивати могорич", принесений старостами. Тут свати залишали свій хліб, а назад несли "мінаний". Тобто той, що дали батьки дівки. З цього моменту парубок і дівчина називалися "молодий" і "молода". Обидві родини починали готуватися до весілля.

Молода піклувалась про вінчальні атрибути. Добирала або завчасно готувала два однакових або бодай схожих рушника. На один рушник стають у церкві під час "читання обряду", другим зв'язують руки. Купувала два образи: Спасителя і Божу Матір, рушники залишали у церкві, а ікони після батюшкиного благословення несли до хати і вішали на причілковій стіні біля покуті. Залежно від того, як побудована хата, треба було правильно підібрати ікону божої Матері. Оскільки її розташовували другою за

Спасом від покуті, враховували те, що вона обов'язково повинна бути нахилена у його бік, “щоб молодим щастя було”.

Наступного після сватання тижня батьки молодої, одружений брат або хто-небудь одружений з роду ідуть до молодого на “розгляди”, із собою везуть хлібину з сіллю та пляшку. Якщо майбутні родичі зі свого села, то вже знають, яке в тих господарство. Швидко сідають за стіл. А якщо село сусіднє або знаходиться далеко, то ретельно роздивляються по клунях, хлівах, оглядають худобу, чи гарно буде жити молодій?

Приблизно через тиждень після сватання, найчастіше у неділю, вже батьки молодого разом з самим молодим і старостами ідуть у гості до молодої. Називається це “домовинами”. Основні питання, що вирішувалися — на яку неділю весілля? Скільки грошей будуть витратити обидві сторони? Кількість людей у “поїзді” і які будуть подарунки гостям та родичам? Головний же інтерес — яке буде “придане”? Скриня з усім дівочим скарбом за придане не вважалась. То само собою. Цікавилися серйознішими речами — худобою, землею...

Із середи перед весіллям починають турбуватися про весільний стіл. Трутть крохмаль на кисіль, ріжуть локшину, у четвер печуть перший хліб, у п'ятницю випікають кращий, біліший. Того ж дня починають готувати і найсмачніші святкові випічки: короваї, шишки, лежні, калачі, вергуни і т. д. Інколи “весільна мати” (мати нареченої або нареченого) відкладає це на суботній ранок, “щоб свіжіші були”. Урочисте випікання короваю — перший весільний обряд, що супроводжується піснями. У “коровайниці” весільна мати може запросити різних за віком жінок, але обов'язково не вдовиць і з добрих сімей. Адже від “щастя” коровайниці залежить не тільки смак і якість короваю, а й, насамперед, вдача майбутньої сім'ї. Замісивши “кісто” у великій макітрі, коровайниці співають:

№ 1 (формула № 2 вар. 2. див. додаток)

Ми коровай робили,¹

Ми коровай робили,

Меду втербили,

Ще й півпуда масла,

Яєць півтора(ста).

¹ Слова, підкреслені _____ означають сольний заспів, непідкреслені — гуртовий спів. Склади, взяті у дужки, не проспівуються.

У Ключниківці короваї робили у вигляді прямокутника, прикрашали в'юнчиками з тіста по краю, квіткою посередині, листочками, колосками. Головна прикраса — пташки "перепілки", яких саджали по краях короваю дзьобиками до середини. Бувало, короваї трохи розмальовували тими купованими фарбами, що яечки фарбують: рожевим — квіточки, зеленим — листя.

Саджають коровай у піч і співають:

№ 2 (формула № 2 вар. 2)

Наша пічка зажигается.

Наша пічка зажигается,

Короваю сподівається,

А припічок регочеться,

Бо короваю йому хоче(ться).

Якщо коровай не вдався, бідкаються, що "не на життя молодим", викидають і печуть другий.

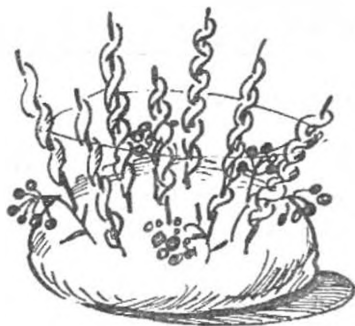
Калачі робляться з того ж самого здобного тіста, що і коровай. Дві товстих качалки перекручували й викладали у кільце.

Лежень — такі ж качалки, товщиною десь у руку перекручують і просто викладають, по краям обводять більш тоншими крученими качалочками.

У п'ятницю прикрашали рясну шишку — хлібину з простого тіста. Вставляли у неї вишневі гілочки обмотані тістом і червоною заполюччу. Ставляли туди і калину.

Звичайні "шишки" роблять з надрізаних з одного боку смужок тіста, які потім згортали у вигляді квіточки або шишки.

Просте, невігадливе весільне "меню" складалося з тих страв, які споживали в дозволені часи протягом всього року. Зібрані ж разом вони утворювали святковий і, до речі, не найбідніший стіл:

1. Сметана (обов'язково подавалася першою і в цей момент звучала спеціальна пісня, дивись нижче).
2. Борщ.
3. Молочна або тушкована локшина з м'ясом.
4. Картопля з м'ясом.
5. Холодець.

6. Вареники з сиром, капустою, картоплею.
7. Пиріжки різні.
8. Солоні або свіжі овочі.
9. Риба смажена, оселедці.
10. Молочні і "ягідові" киселі.¹

Горілку пили в основному старші; молодим, а особливо дівчатам, подавалося "варене" — ягідовий відвар, приправлений гірким "струюком" (тобто, перцем).

У п'ятницю або суботу молода, одягнена у святковий одяг, йшла збирати дівчат-"дружок". Вклоняючись кожній, казала: "Просили батько й мати, і я прошу, приходьте за мною співати". З дівчиною, яка буде "старшою дружкою", домовлялася раніше. Починаючи з четверга, молода і молодий кликали тих своїх родичів, що живуть по сусідніх селах. Молода їхала з двома дружками і візницею. Коня давала старша дружка. На хомут чіпляли дзвінок. А під вечір у п'ятницю чи в суботу збиралися всі дружки у хаті молодої робити "гільце". Цей обряд так і називався "йти на гільце".

Гільце ламали із сосни. Приблизно один метр заввишки. Встановлювали на дерев'яній хрестовині, завітчували живими або паперовими квітами, прикрашали стрічками, калиною, іноді цукерками. Вгорі прив'язували кущик жита. Бувало, щоб прикрасити гільце, дівчата крали яйця вдома, щоб продати і на виручені гроші купити кольоровий папір.

Коди ж роблять гільце, то співають різні весільні пісні: на "кликання", або тужливі, які співаються в неділю. По закінченні звучить така пісня:

№ 3 (формула № 2 вар. 2)

Чи хороше наше гіллячко?

Чи хороше наше гіллячко

Кругом коса квіточка,

В середині хвіялочки,

Звели його паняно(чки),

Звели його ще й зрясили.

Та нікого не проси(ли).

У цей час молодий збирає "бояр" (хлопців, друзів), старостів, наймає "музик" і їде до молодої викуповувати гільце. Для викупу беруть цукерки та горілку. Заходять до хати і сідають за стіл. Дружки в цей час чекають

¹ Ця назва переважно відносилася до вишневих киселів.

з гільцем надворі. Згодом стають на порозі і питають: “Старосте, пане старосте, благословіть гільце внести”. Старости мовчать і дружки питають ще двічі. На третій раз старости відповідають: “Благословляємо первий раз, і другий раз, і всі тричі заразом”. Після цього дружки вносять гільце і починають співати:

№ 4 (формула № 2)

Ти, Ванюша, наше серденько,
Ти, Ванюша, наше серденько,
Викупай же наше гіллячко,
Нам невелика плата,
Горілочки ква(рта).

Як не будеш викупати,
Понесемо продава(ти).

Старости дають викуп. Всі сідають за стіл, гуляють і танцюють.

Загалом, весілля з “церемоніями”, такими, як трьохразові запитання дружок і благословення старостів, проводилися з дозволу батьків. Бувало, що батьки не схвалювали цих витівок і все робилося простіше.

І молодий, і молода повинні були в суботу перед весіллям сповідатися. Це відбувалося після служби, щоб не привертати людської уваги.

Головний же суботній обряд — “кликання”. Молодий із двома боярами кликав своїх родичів, молода — своїх. Саме її кликання і було найяскравішою подією цього дня.

Спочатку молоду вбирали жінки з роду і старша дружка. Обов’язковою була присутність дядини — жінки рідного дядька.

Звичайний святковий одяг молодої дівчини (сорочка, спідниця, керсетка, вінок на голові з “роблених” квітів) доповнювався весільними ознаками: рушником, пов’язаним поверх пояса, і двома червоними квітками з “лент”, які пришивалися з обох боків вінка. Під вінок надягали згорнуту у смугу, шириною з долоню хустку. Для цього бралася шовкова хустка, найчастіше темно-зелена, так звана “міняна”, яка виблискувала зеленим і чорним відтінком. Її дуже красиво вив’язували на потилиці, виводячи кінці-“ріжки” наперед і ховаючи їх за вінком. Якщо молода “пісна” — тобто хтось з близьких родичів помер і ще не виповнилося року, то одягали по-особливому. Вінок робився із зелених, білих, жовтих, голубих квітів. Того ж кольору були стрічки. Дві квітки на вінок теж робили з голубих або зелених стрічок,

рушник з червоним візерунком (тканим або вишитим червоно-чорним хрестиком) замінювався на вишитий білою лиштвою, мережкою, вирізуванням. Під час вбирання молодії співали:

№ 5 (формула № 3)

Ой матінко,

Ой матінко, та й голубонько,
Ізми́й мені та й голово(ньку).

Більш ти мені,

Більш ти мені та й не митимеш,
І рук своїх не томити(меш).

Більш ти мене,

Більш ти мене не чесатимеш,
І рук своїх не ламати(меш).

Косу молодії заплітала дядина. При цьому співали таку пісню:

№ 6 (формула № 3)

Смородина,

Смородина та й не ягода,
Заплітала мене дяди(на).

Заплітала,

Заплітала та й не плакала,
А матінка подивила(ся).

А матінка,

А матінка подивилася,
Слізеньками та й умила(ся).

Куди, доню,

Куди, доню, собирається,
Що так біло умиває(ся)?

Чи між турки,

Чи між турки, а чи між татари?
Чи між дружки, а чи між боя(ри)?

Дівчині-напівсироті заплітали тільки половину коси. Якщо ж була повною сиротою, то волосся не заплітали, а тільки перев'язували стрічкою "у хвіст".

Опісля всі дружки збиралися у хаті і молода просила благословення у батьків. Дружки співали:

№ 7 (формула № 1 вар. 1)

Благослови, моя ненько, мене молоду,
Благослови, моя рідна, я кликаю іду,
Я кликаю іду од роду твого до роду мого.

Мати благословляла хлібом-сіллю: "Я, дочко, благословляю, нехай і Бог благословить". Далі старша дружка брала щіпок і дві шишки. Одну з них залишали у свекрухи, а другу — у хаті, яку останню відвідають, кличучи гостей на весілля. Починали кликати з сусідів з одного боку вулиці, тоді по колу по всьому селу і поверталися з другого боку вулиці. Йшли таким порядком: спереду сама молода, трохи позаду — дві дружки (одна з них — старша), а ще далі — інші дружки. Виходячи з хати, починали співати:

№ 8 (формула № 1 вар. 2)

Ой, ви сусіди-вороги,
Не переходьте дороги,
Нехай перейде родина,
Щоб наша Маруся була щасли(ва).

Як ідуть по вулиці:

№ 9 (формула № 1)

Ой кіснії вулиці, кіснії,
Туди ішли дружечки пишнії,
Ой ви, улиці, роздайтесь,
А ви, дружечки, не пишай(тесь).

№ 10 (формула № 1)

Ой попе, попе Мусію,
Та й не дзвони раненько в неділю,
Та й задзвони раненько в суботу.
Потірай дружкам робо(ту).

Щоб вони не шиди, не пряли,

За Марусею співа(ли).

№ 11 (формула № 2 вар. 2)¹

Не вий, вітре, в полі,

А вий по дорозі,
розвій русу косу,
Дівочькую кра(су).

Розвій по волосочку,

Як жито по колосо(чку),

Розвій по волосині,

Як жито по колоси(ні).

№ 12 (формула № 2)

Низом, дружечки, низом

Застилайте дорожки хмизом.
А в Ванюші коник вороненький,
Перескочив хмиз дрібне(нький).

А в Марусі воронішій,

Перескочив хмиз дрібні(ший).

№ 13 (формула № 2)

Що ми ходили, ходили,

Та все одним слідом,
Зеленою половою,
З молодсю хорошо(ю).

Зеленою, зеленішою,

З молодсю хорошишо(ю).

Молода з двома або одною старшою дружкою заходила до хати. Вклонялася і запрошувала: "Просили батько й мати і я прошу: приходьте до нас на весілля". Дружки в цей час стояли на порозі або навіть на дворі. Якщо довго доводилося чекати, то співали:

¹ В усіх текстах формули № 2 перший рядок може повторюватись двічі (див. тексти № 3, 4 і додаток).

№ 14 (формула № 1)

Забарная Маруся, забарная,

Забарилася у хаті,

А ми, дружечки, на дорозі, } як зимою,
Ще й на лютому моро(зі). } або холодно

А ми, дружечки, на станиці, } літом, чи
На зелененькій трави (ці). } восени

№ 15 (формула № 2)

Маруся, голубко,

Ворочайся прудко,

Вже вечір близенько,

Вже сонце низе(нько).

Вже сонце низенько

Кланяйся низе(нько).

№ 16 (формула № 1)

Не барися, Марусино, не барися,

Усім дружечкам поклонися.

Старшій дружечці найнижче,

Що сидітиме найбли(жче).

№ 17 (формула № 2)

Ой доки ми тут та й стояtimo?

Ой доки ми тут та й стояtimo?

Сиру землю та й топтатимо,

Червоними чобітками,

Золотими підківка(ми).

Червоними — червоніше,

Золотими — золоті(ше).

Йдучи вулицею, молода ні до кого не обзивалася, ні з ким не розмовляла, але при цьому обов'язково вклонялася трічі кожному, хто зустрічався. Бувало, недобрі люди, котрі хотіли якось перешкодити або зіпсувати їй настрій,

переходили дорогу, чи висипали сміття перед молодою. В таких випадках вона все одно мовчки вклонялася тій людині і йшла далі. Обов'язково з "причетом" заходила до свекрухи. Підходячи до хати, співали:

№ 18 (формула №1 вар. 1)

Прибирайся, свекрушино, прибирайся,

Молодої невісточки сподівайся,

Щоб була шука-риба жарена,

Щоб була горілочка моче(на).

Щоб були огірочки солоненькі,

Бо йдуть дружечки молоде(нькі).

На порозі свекруха кидала на підлогу віник, щоб перевірити, хто саме буде хазяйкою у хаті? Якщо молода прогавить — наступить на віник, то — свекруха, а якщо відкине ногою у бік, то — молода. Хата свекрухи була єдиною, де молодій з друзками дозволялося сидіти за столом. На столі обов'язково стояли спечені свекрухою яшні пампушки. Якщо пампушки смачні і сподобалися друзкам, то співали таку пісню:

№ 19 (формула № 2)

Як були ми у свекрухи,

Як були ми у свекрухи,

Їли яшні пампухи,

Хоч вони яшнесенькі,

Та вони пухнесе(нькі).

А якщо пампушки не подобались, то співали іншої:

№ 20 (формула № 2)

Як були ми у свекрухи,

Як були ми у свекрухи

Їли яшні пампухи

На дрожжах, на запарці,

І закалька¹ на три па(льці).

Після того, як закликали на весілля всіх, кого хотіли, друзки поверталися з молодою до її хати і дорогою співали:

№ 21 (формула № 2)

Рости, сосно, вгору.

Ми йдемо додому,
До рідної хати,
Де батько та ма(ти).

До рідної світличеньки,
Де братіки та сестриче(нькі).

Підходячи до хати, старша дружка ламала щіпок об коліно і перекидала через хату, щоб самій пошвидше вийти заміж.

В суботу старости, молодий з боярами приїжджають до молодої за “худобою” (скриня з приданим). родичі молодої не відразу пускають тих до двору. Чинять всілякі перепони. Після одержання “відкупу” всі заходять до хати, вечеряють і тільки після того виносять придане. Спочатку на віз ставлять скриню, а вже тоді наповнюють її. В звичайній скрині повинно було бути приблизно 10 ряден, 10 сорочок, 2 великих подушки, 4 маленьких і так далі. Як тільки виносять з хати, наприклад, дві подушки, бояри кричать: “Шість! Вісім”. Це для того, щоб більше винесли. Коли все складають на воза, тоді мати обсипає віз житом, тричі обходячи довкола. Співають:

№ 22 (формула № 2 вар. 2)

Не сип, мати, вівсом.

Не сип, мати, вівсом,

А сип, мати, житом,

Житом та калиною,

Долею щастиво(ю).

Ця пісня завжди супроводжує всі весільні обсипання. Як тільки закінчувалося обсипання дівчата-дружки відразу залазили на воза і сідали на подушки, не даючи можливості виїхати з двору. Лише після того, як бояри відкупляться, матері не треба ловити гав, а самій виводити коней за ворота, щоб таким чином молода жила щасливо у новій хаті і до матері не повернулася. Від'їжджаючи, співають:

¹ Закалька — якщо “сідає” тісто, то знизу утворюється тверда, синювата шкоринка — невдача хазяйки.

№ 23 (формула № 2)

Нашій неньці полегшало,
Нашій неньці полегшало,
Що в коморі поменшало.
А свекрусі погіршало,
Що в коморі побільша(ло).

№ 24 (формула № 2)

Наша скриня та й дубовая,
Наша скриня та й дубовая,
Кудись вона найменована,
Чи в степ, чи в долину,
Чи до свекра у хати(ну).

По приїздові до батьків молодого звучить така пісня:

№ 25 (формула № 2)

Ой упала ожеледа з неба,
Ой упала ожеледа з неба.
Ой кому цих подушок треба,
Хто на їх буде спати,
Той їх буде викупа(ти).

Батьки наливають могорич і всіх запрошують до столу. Скриню на возі знову обсіпають.

На цьому суботні обряди закінчуються.

За давньою традицією вінчання молодих у Ключниківці, як і в багатьох селах України, відбувалося обов'язково в неділю, святковий день тижня. Саме неділя вважалася обрядовим центром весілля, головною подією якого була зміна статусу молодої — дівчина ставала жінкою, молодницею.

Рано вранці родина молодого збирала весільний "поїзд", який має їхати за молодою. Склад поїзда — обов'язково непарний. Пізніше пару утворювала безпосередньо молода. Але кількість жінок і чоловіків у поїзді (не враховуючи молодого) могла бути і однаковою, і різною. Найскромніший поїзд — 7 або 9 душ, середній — 11 або 13.

Найбагатші весілля виряджали поїзд з 17, 19 або, навіть, 21 душі. Наприклад, склад поїзду з 13 душ міг бути таким:

- 1 Молодий
- 2 Старший боярин
- 3 } Бояри
- 4 }
- 5 }
- 6 } Світилки
- 7 }
- 8 } Староста і
- 9 } підстаростий
- 10 } Свашки
- 11 }
- 12 } Музики:
- 13 } скрипка і бубон

Старший боярин звичайно вибирався з найближчих друзів молодого і його роль була подібною до ролі старшої дружки біля молодої. Під час вінчання старший боярин і старша дружка тримали вінці, стелили рушники.

Бояри — молоді хлопці, товариші або родичі молодого.

Світилки — дівчатка або дівчата з роду. Називалися так тому, що одна з них, найчастіше менша сестричка молодого (приблизно віком від 7 до 13 років) несла "світільник". Світільник робився з живих, сухих або, пізніше, паперових квітів у вигляді букету, прикрашеного стрічками; в середині встановлювали дві свічки, які запалювали у церкві. Світільник зі штучних квітів міг бути циліндричної форми.

Свашки — заміжні жінки з роду, підбиралися до пари старостам. Бажа-но, щоб хоч одна пара була подружжям.

Старости розпоряджалися весільними викупамі і вважалися най-головнішими у поїзді.

Ніхто з родини молодої, крім самої молодої, до складу поїзду не входив, навіть якщо брав участь у вінчанні.

Збираючи поїзд, мати всіх перев'язувала рушниками, хусточками. Молодому на правий бік до грудей, а боярам на лівий пришивали квітки з паперу або стрічок, які напередодні передавала молода. Свашки везли із собою шишки, подарунки для родичів молодої, старости — горілку, гроші. Візки та коні теж прикрашалися квітами, стрічками. Перед тим, як рушати, молодий трічі вклонявся батькам. Ті благословляли хлібом, а мати обсипала весь поїзд вівсом. Свашки та світилки при цьому співали вже знайому пісню: "Не сип, мати, вівсом, а сип, мати, житом..." Бо саме жито, як знак

родючості, одруження повинно було змінити парубочий символ — овес. Жито для цього бралось з першого святкового снопа, знятого на початку жнив, який заносився до хати, ставився на покуті на тривалий час. Використовували його не тільки на весіллі, але й для лікування тварин. Якщо свого снопа не вистачало, збирали необхідну кількість по сусідах. Виряджаючи, також співали:

№ 26 (формула № 1)

Ой крикнув орел в саду на лину,
Обізвався та й Ванюша в своєму дому,
Ой горе ж мені самому,
Коли б мені та й Марусю додо(му).

Вже дорогою звучала така пісня:

№ 27 (формула № 2)

Із-за гори, то не грім гримить,
Із-за гори, то не грім гримить,
То Ванюша конем біжить,
По каменнім мості
До Марусі в го(сті).

Коні наші та й поковані,
Коні наші та й поковані,
Вози наші помальовані,
Грайте, коні, з нами,
Ми йдемо з пана(ми).

Хоч з панами, не з панами,
З хорошими бояра(ми).

Приїхавши до хати молодої, співають:

№ 28 (формула № 2)

Чи влучили, чи не влучили,
Чи влучили, чи не влучили,
У той двір же, що заручили?
Чи втрапили, чи не втрапили,
У той двір же, що засвата(ли)?

В цей час молода, прибрана зранку так, як і в суботу, сидить за столом. За найдавнішими свідченнями перед “вінцем” ніяких витівок не робили, не збиралися дружки і тому пісні не виконувалися. Молодих благословляли хлібом, обсипали житом. Куповані молодою образи передавалися старостам. Дорогою до церкви жінки з поїзду співали: “Ой, ви, сусіди, вороги...” (№ 8). До церкви, якщо бажали, могли їхати і родичі молодої, але тільки окремо від поїзду. На вінчанні обов’язково була присутньою старша дружка, вона тримала вінець. Батьки завжди залишалися вдома.

Якщо молодий і молода жили недалеко від церкви, то молодий, навіть, і не забирав молоду, кожен зі своїм причетом приходили до церкви і ставали окремо біля дзвіниці. Згодом тільки батюшка їх зводив.

У весільний сезон одного дня часом вінчалось відразу до восьми пар. Але тільки “чесних” молодих, “покритки” не мали права вінчатися в неділю. Крім того дорогою до церкви голови таких жінок накривали чорною хусткою так, щоб і дороги не бачили.

Після “вінця” весільний обряд розгортався за одним із двох старовинних порядків. Перший з них найчастіше згадуваний жінками 1910—20 року народження.

Поїзд повертався до хати молодої, де вже чекали дружки. Перед двором молоді піднімаються з підводи, підходить до воріт, де старший боярин “переливає” їм дорогу, тобто, виливає під ноги воду.

Свашки і світилки співають:

№ 29 (формула № 1)

Вийди, матінко, протів нас.

Та розпитай, матінко, тепер нас,

Де ми бували? — В церквці,

Що ми видали? — Два вінці

На Марусиній голо(вці).

Або таку:

№ 30 (формула № 1)

Вийди, матінко, з калачем

Повінчали твою дочку з паничем,

Не так з паничем — з мужиком,

Із’язали білі ручки рушником.

Перед порогом молоді зупиняються. Батько і мати виходять з хлібом. Молоді тричі вклоняються, а мати їх обсипає ("Не сип, мати, вівсом..."). За стіл молодий заходить від покутньої стіни, молода — від причілкової. Якщо брат молодой встигне перескочити через стіл і зайняти місце молодого, то старший боярин плачує викуп.

Варіант другий — складніший, але, на наш погляд, цікавіший тим, що його згадали дві більш літні жінки.

Після вінця молодий везе молоду до своєї хати, їдучи іншою дорогою, щоб, часом, не зурочили. Там їх зустрічають батьки та весь рід. Обсипають житом, запрошують до столу. Після того молода сама або зі старшою дружкою йде додому, де на неї вже чекають дружки. Всі сідають за стіл і тут тільки дружки починають співати перші пісні, очікуючи другого приїзду весільного поїзда:

№ 31 (формула № 1 вар. 1)

Червоная калинонька, жовта кора,

Чогось того та й Ванюші довго нема,

Написала б я письмечко — не вмію,

Послала б я сестру меншу — не насмію,

Сама б пішла, молодая, — забарюся,

На широкий доріженці розмину(ся).

№ 32 (формула № 2)

По той бік ставу.

Кличе павич паву,

Іди, іди, моя павочко,

Я дам тобі вино-яблу(чко).

А за теє вино-яблучко

Потіряєш дівування(чко).

Ці ж пісні у повоєнній Ключниківці звучали у той момент, коли молодий забирав молоду з хати для розпису у Загісі. Вони були характерними для періоду, коли на селі процвітала антирелігійна пропаганда. Траплялося, що молодий з сусіднього або далекого села супроводжував молоду зі своїм поїздом. Але у такому випадку молода першою проходила до хати і сідала за стіл. Молодого ж зустрічали окремо. Коли поїзд наближався до хати, молоду, що сиділа за столом, накривали поверх вінка чорною квітчастою

хусткою, низько нахилиючи її голову до столу. Родичі молодії на ворота не допускали поїзд на двір. Учасників поїзду зв'язували або просто силою затримували. Після доброго відкупу горілкою чи грошима гостей допускали до хати. Але на порозі повторювалося те ж саме. Нарешті молодії "пробивався" до хати. І зразу ж лунали насмішкуваті пісні дружок:

№ 33 (формула № 2)

Що то за ворона?

Стоїть край порога,
І рот роззявила,
І крила розстави(ла).
Хоче улетіти
На посаді сі(сти).

№ 34 (формула № 2)

Здвигнулася хата,

Як ввели зятя,
Ще дужче здвигнеться,
Як горілочки нап'є(ться).

Свашки та світилки відповідають:

№ 35 (формула № 2)

Ви, дружечки, ви, паняночки,

Становіться на лавочки,
Та дайте місце,
Де зятеві сі(сти).

Або з іншим закінченням:

Пускайте дорогу
Князеві молод(му).

Дружки залазять на лави, пропускаючи молодого і поїзд. Траплялося, що знов треба було викупати місце поряд з молодю, зайняте завчасно її братом. Після викупу, який дає боярин або староста, молодий наближається до молодії, піднімає хустку і цілує. Дружки в цей час співають:

№ 36 (формула № 2)

Було б тобі не женитися.

Було б тобі не женитися,

Та на свиней становитися,

З великою ломакою, із сірою собако(ю).

Тобі свиней заганяти,

Бо не вмієш поцілува(ти).

Молодому, якому ще незручно поряд з молодою, співається також:

№ 37 (формула № 2)

Ти, Ванюша, не сиди боком,

Бо це ж тобі ненароком,

Присунься близенько,

Бо Маруся — твоє серде(нько).

Те ж саме співається і молодій.

Нарешті всі сідають: молода праворуч від молодого (біля покуті), з її боку — старша і всі інші дружки. З боку молодого (прямо у куті) — світилки, далі свашки і старости. Бояри сідають на ослонах навпроти дружок.

Посередині столу на покуті стоїть гільце. Воно не затуляє молодих. Перед ними — дві миски, дві ложки, дві чарки, дві пляшки горілки. Всі парні предмети (крім мисок) пов'язані червоними стрічками. Пляшки прикрашені калиною, житом. Цією горілкою молода наприкінці весілля буде частувати свій рід. Посуд, жито та калину свашки заберуть до свекрухи.

Старша дружка відрізає від весільного вінка молодій одну з двох шовкових квіток. Подає її меншій сестрі молодій, яка стає на ослінчику навпроти молодих. Старший боярин знімає з молодого картуз і теж віддає сестрі. В момент, коли квітка пришивається до картуза або шапки, дружки співають:

№ 38 (формула № 2)

Я зятеві квітку пришивала.

Три клубочки шовку потеряла,

Що першого — зельоного,

А другого — червоно(го).

А третього — голубого,
Задля зятя дорого(го).

За пришиту квітку зять кидає на тарілку, яка стоїть перед сестрою, незначну суму грошей — раніше п'ятаки.

№ 39 (формула № 2)

Я не хочу п'ятаків брати.
П'ятаками казани латати,
А кинь мені хоч малесеньке,
Аби воно золотесе(ньке).

Після цієї і наступної пісні молодий додає грошей.

№ 40 (формула № 2)

Я на зятя не дивлюся.
Я од зятя одвернуся,
До дверей очима,
До зятя плечи(ма).

Нарешті співають:

№ 41 (формула № 2)

Ти, зятю, хороший,
Як тобі не соромно без грошей,
В тебе шапочка хороша,
А в мене сестриця доро(жча).

І тут вже на тарілку викидається головний подарунок — гарна хустка. Задоволена сестра віддає картуза і при цьому наспіхається:

№ 42 (формула № 2 вар. 2)

А я зятя та одурила.
З кропиви квітку пришила,
А він думав, що з барвінку,
Кинув хустку на тарі(лку).

В цей момент старша дружка намагається вихопити з рук сестри картуза. Якщо вдається це зробити, то боярин повинен викупити того картуза.

Після цього починають подавати на стіл. Найперше, мати молодой запа-
лює дві свічки, які стоять у глечики з житом на столі перед молодими. Загаль-
на веселість вщухає і звучить перша з тужливих пісень, що потім лунають
одна за одною.

№ 43 (формула № 5)

Та, ой, засвіти, мати, свічку,

Постав на столі,

Нехай люди подивляться,

Чи пара мені?

Та й засвітила мати свічку,

Не ясно горить,

З ким полюбилась — розлучилась,

Серденько болить.

Та з ким любила — розлучилась,

Серденько болить,

З ким не зналась — повінчалась,

Треба в світі жити.

Якщо молода напівсирота або повна сирота, тоді співаються такі пісні:

№ 44 (формула № 5)

Та ходила та й Маруся

По крутій горі,

Та й гонила селезника

Тихо по воді.

Та й гонила селезника

Тихо по воді

Прибудь, прибудь, мій батенько,

У гості а к мені.

Ой, рад би я, доню моя,

Прибути к тобі,

Насипали сирой землі

На груди мої.

Зліпилися карі очі
На всі ночі.
Зложилися білі ручки
Ще й на хрест мені.

№ 45 (формула № 4)

Ой, де великий двір, а маленький збір.
Не вся моя же родинонька. 2 р.

Ой, нема родини, ні половини.
Ні батенька же з України. 2 р.

Ой, пошлю соловейка, пошлю маленького.
По батенька, по рідненького. 2 р.

Ой, іще соловейко не долітає.
А батенько же надогад знає. 2 р.

“Ой, чого ж ти летиш, мій соловейко?”
Із якими же звісточками?” 2 р.

“Од твого дитяти, од сиротяти.
Що нікому же порядку дати. 2 р.

Чужий батько ввійшов, порядку не знайшов.
Обернувся же, та й з хати вийшов.” 2 р.

Обід триває довго. Від сумних пісень молодь переходила до жартівливих а після знову згадували про гірку долю невістки, про те невідоме життя, яке почнеться у чужій родині:

№ 46 (формула № 4)

Ой, ненько, ненько, вже не раненько.
Навчи мене, моя матінко,
Навчи мене, моя рідная.

А як тебе вчити, а жаль тебе бити.
Роби, доню, як сама знаєш. 2 р.

Вставай раненько, світи тихенько.

Ще й говори веселенько.

2 р.

Як свекорко встане, туди-сюди гляне.

А ти, доню же, догадайся.

2 р.

Рушничок з ключки, кухлик у ручки.

Помий, потри свекрові ручки.

2 р.

А свекруха встане, сюди-туди гляне.

Вона тебе не полає.

2 р.

№ 47 (формула № 3)

Ой, там, гора,

Ой, там гора кам'янистая.

Уся сім'я наровиста(я).

Уся, сім'я,

Уся сім'я вечерять сідає,

Невісточки води посила(є).

Йди, невістко

Йди, невістко, та й швидесенько,

Бери відра та й повнесе(нькі).

Та й давай же.

Та й давай же усім води пити,

Становися ложечки ми(ти).

Я й помила,

Я й помила, я й попрятала,

Сама сіла та й заплака(ла).

А якби ж,

А якби ж та матінка знала,

Вона б мені вечерю присла(ла).

Хоч місяцем.

Хоч місяцем, хоч зірницею,

Хоч братіком, хоч сестрице(ю).

А братіка.

А братіка дома немає,

Сестра ж дорожки не зна(є).

№ 48 (формула № 4)

Летять галочки у три рядочки.

А зозуля попереду. 2 р.

Ідуть дружечки у три рядочки.

А Маруся попереду. 2 р.

Ой, усі галочки по дужечкам сіли.

А зозуля на калині. 2 р.

Ой, усі дружечки по-за стіллю.

А Маруся всередині. 2 р.

Ой, усі галочки защебетали.

А зозуля закувала. 2 р.

Ой, усі дружечки заспівали.

А Маруся заплакала. 2 р.

В обід, або, як кажуть у Ключниківці, “за першим столом” починали співати веселих, жартівливих пісень. Дружки “обспівували” весь причет молодого, а свашки із світилками подібним способом відповідали їм. Бояр “вшановували” так:

№ 49 (формула № 2)

Од столу до порога

Втоптана дорога,

То бояри втоптали,

Помиї хлеста(ли).

Старший не напився,

У помийниці утопи(вся).

№ 50 (формула № 2)

Старший боярин патлатий.

До стелі прип'ятий,
Кілочком прибитий,
Щоб не був серди(тий).

№ 51 (формула № 2)

Старший боярин косий.

А другий безносий,
А третій без вуха,
Та й той пісню слу(ха).

№ 52 (формула № 2)

Ви, бояри, з чужій сторонці.

Не беріть по повній ложці.
А беріть по половині,
Щоб хватило всій роди(ні).

№ 53 (формула № 2)

Їли, бояри, їли

Цілого вола ззіли,
На столі ні рісточки,
Під столом ні кісто(чки).

І тут же дружки співали:

№ 54 (формула № 2)

Їли, дружечки, їли.

Пів-голубонька ззіли,
Під столом чистесеньке,
На столі повнесе(ньке).

Особливо доставалося світилкам:

№ 55 (формула № 2)

Світилка маленька.

Як жабка рябенька,
По столу плигає,
Весь поїзд ляка(є).

№ 56 (формула № 2)

Світилочка ласа,

Вкрала кусок м'яса,

За стіл захиляється,

Мнясом запихає(ться).

№ 57 (формула № 1)

Світилка-шпилька при стіні,

На їй сорочка не її,

Прийшла сусідка, штовхає,

Скидай сорочку, смерка(є).

На такі слова світилка не могла не відповісти:

№ 58 (формула № 1 вар. 2)

Брешете, дружечки, трясця вам,

В мене сорочок — хвате й вам,

Мені матінка нашила,

Щоб я хорошую носи(ла).

№ 59 (формула № 1 вар. 2)

Брешете, дружечки, як свині,

З мене сорочок — три скрині,

Мені матінка надбала,

Щоб я ще й вам дава(ла).

Свашкам теж спокою не давали:

№ 60 (формула № 2)

Тобі, свашко, не свашкувати,

Тобі, свашко, не свашкувати,

Тобі свиней пасти,

З великою ломакою,

З скаженою собако(ю).

З великою ломацюгою

З скаженою собацюго(ю).

№ 61 (формула № 2)

Під припічком яма,
Туди свиня впала,
Свашки витягали,
Зуби полама(ли).

За такі слова “віддячувалося” і дружкам. Свашки та світилки співали:

№ 62 (формула № 2)

Старішка дружка-стружка,
Друга, як мотузка,
Третя, як барило,
А четвєрту розсади(ли).

А п'ята на днях ходе,
По семеро дітей во(де).

Після застілля і виконання пісень дружки прохали дозволу у старостів вийти на вулицю потанцювати:

№ 63 (формула № 2 вар. 2)

Ви, старости, ви старесенькі,
В вас головки сивесенькі,
Пустіть погуляти,
На боярів повида(ти).

Чи не киві, чи не горбаті?
Чи вміють танцюва(ти)?

Чи чорної брови?
Чи нам до любо(ви)?

Музики вже давно грали на вулиці. Люди, яких не запрошували до столу, танцювали і гуляли на дворі, до них приєднувалися дружки та бояри. Не танцювали тільки молодий і молода.

Вдруге за стіл сідали о 15—16 годині. Це так званий “полудень”. Закінчувалося весілля в хаті молодої. Адже наближався час прощання її з родом, дружками, вирядження у дорогу до свекра і свекрухи. Батьки і подруги не поспішали. Зате молодий з причетом хотів їхати швидше, йому співа-

ли за "другим столом" таку пісню:

№ 64 (формула № 2)

Брязнули ложечками,

Ще й тарілочками,

Марусина челядь

Сідає вече(рядь).

А Ванюшина челядь

Не хоче вече(рядь).

І в "полудень", і в "обід" першою на стіл подавали сметану. У зв'язку з цим співали:

№ 65 (формула № 2)

Ми сметани та й не хочемо,

Ми сметану розволочимо,

А дайте нам сала,

Щоб душа приста(ла).

А дайте й цибулі,

Щоб голос почу(ли).

Це прохання дуже справедливе, бо за другим столом дружкам не доводиться мовчати. Найскладніші і найкрасивіші весільні ліричні пісні безперервно будуть змінювати одна одну. Спочатку дівчата натякають свашкам, що час вже всіх пригощати привезеними шишками і роздавати подарунки.

№ 66 (формула № 2)

Свашка — неліпашка,

Шишок не ліпила,

Дружок не дарила,

Одну ізліпила,

Та й ту стереби(ла).

З зеленого сіна,

Та й ту сама ззі(ла).

Зрештою, настає час розрізання короваю. “Старший дружок” (дядько або жонатий чоловік з роду молоді) і староста ділять коровай на шматочки, щоб всі покуштували. Дружки підспівують:

№ 67 (формула № 2)

Ми пшениці та й пололи,
Ми пшениці та й пололи,
Руки, ноги покололи,
Думайте, гадайте,
Короваю да(йте).

№ 68 (формула № 2)

Чи не бачиш ти, дружко,
Що бояри коровай крадуть?
То в міх, то в кишені,
Дівчатам на вече(рю).

То в міх, то в рукавиці,
Дівчатам на всчорни(ці).

Після розподілу короваю мати перев’язувала дружка і старосту рушниками. А далі звучав чудовий цикл довгих, тужливих пісень, в яких оспівувався зворушливий момент “відходу” молоді, прощання з батьком, ненькою, рідними, останні хвилини дівування.

№ 69 (формула № 5)

Заплакала Марусина
На одході,
Посадила горішину
На вгороді.

Рости, рости, горішино,
Не хилися.
Живи, живи, мій батенько,
Не журися.

Ой, як мені не хилиться,
Як вітер хиля.

А як мені не журитися,
Дитя покида.

№ 70 (формула № 5)

Та й ходила та Маруся
По саду, саду
А за нею рідний батько
По її сліду.

Ой, продай, продай, мій батенько
Цей сад — виноград,
Та справ мені, мій батенько,
Весь панський наряд.

Червоні черевички
На ніжечки,
Червоний поясок
На станочок.

Нащо ж тобі, доню моя,
Цей панський наряд?
Як удасться муж ревнивий,
Буде наряд немилий.

№ 71 (формула № 4)

Ой, у сінечках на весіллячко
Малесенький соловей свище. 2 р.

Ой, вийди, Марусю, вийди, молодесенька,
Чогось тебе батенько кличе. 2 р.

Ой, нехай він кличе, хоч перскличе,
Вже я йому не робітниця. 2 р.

Ой, поробила я все ділечко,
Все ділечко, всю роботоньку, 2 р.

Ой, все ділечко, всю роботоньку
Ранесенько у суботоньку. 2 р.

№ 72 (формула № 5)

Заплакала Марусина.

Воду несучи:

“Ой, як мені та й надоїло,

В батька живучи.

Якби мені з цього пекла

Та ло свекра,

Якби мені з цієї муки

Та до свекрухи.

А свекорко — не батенько,

Нс б'є, та болять,

А свекруха — не матінка,

Рано не збудить.

А свскруха — не матінка,

Рано не збудить,

А їде до сусідів,

Та й осудить:

“Сонливое, лінивое

Чужее дитя,

Ні хаточки, ні сінечки

Не заміта.”

“Не вірте, сусіди,

Не правда її,

Мету хату, мету сіни

При ясній зорі.”

№ 73 (формула № 5)

Та добре, добре, ненько моя,

Ой, заручини пить,

Узнай, узнай, ненько моя,

Як без мене жить.

Та ой як бвдуть, ненько моя,

Ой, морози тріщать,

Та й нікому, ненько моя,
Сорочечок прать.

Та ой як буде, ненько моя,
Ой, замети мести,
Та й нікому, ненько моя,
Води принести.

Та як й ітимуть подруженьки
Та близько під твій двір,
Та не зайдуть, не заглянуть
До тебе у двір.

Та як нестимуть смородину
Ой, з ягідками,
Та умийся, ненько моя,
Слізоньками.

Та як нестимуть смородину
Ой, з спілішими,
Та умийся, ненько моя,
Дрібнішими.

№ 74 (формула № 3)

За хатою,
За хатою, за світлицею,
Стоїть братік із сестрице(ю).

Що братічок,
Що братічок листочки читає,
А сестриця слова вишива(є).

А сестриця,
А сестриця слова вишиває,
Та й так горко сльози пролива(є).

“Чого, сестро,
Чого, сестро, ти так горко плачеш?
Яку плату ти у мене хо(чеш)?”

“Ніякої,
Ніякої, брате, з тебе плати,
Породила та й нас одна ма(ти).

Породила,
Породила та й нас одна мати,
Та й не одну доленьку да(ла).

Тобі дала,
Тобі дала та й панування,
Мені дала та й горюва(ння).

Тобі дала,
Тобі дала та й пару коней,
Мені дала дві голо(чки).

Дві голочки.
Дві голочки, та й дві ніточки,
Гірки, брате, заробіто(чки).

Гірки, брате,
Гірки, брате, заробіточки,
Пусти ж мене у сусідо(чки).”

“Пустив би я,
Пустив би я у сусідочки,
Та маленькі в тебе діто(чки).”

№ 75 (формула № 5)

Та думай, думай, Марусино,

Думай ще й гадай.

Брести тобі дві річеньки,
А третій — Дунай.

“Перебрала дві річеньки,

А Дунаю — ні.

Та й забула дівування,

А розкоші — ні.

Була розкіш, була воля
У батька мого,
Скажи, скажи, та й Ванюша,
Чи так у твого?"

"Як будеш ти, Марусино,
Покірененька,
Буде твоя голівонька
Спокійненька.

Як будеш ти, Марусино,
Така пряма,
Буде твоя голівонька
Всегда п'яна".

№ 76 (формула № 5)

"Прощай прощай, Марусино,
Сестро наша,
Тепер же ми та й не твої,
Ти не наша.

Тепер же ми та й не твої,
Ти не наша,
Знайшла собі Ванюшу
Товариша.

Прощай, прощай, та й Ванюша,
Ти братіку наш,
Пускай, пускай Марусину
Гуляти до нас."

"Не на те я, подруженьки,
У вас її брав,
Щоб я її проти нічки
Гуляти пускав.

Ідіть, ідіть, подруженьки,
З-під віконця,

Бо не пушу Марусини
До схід сонця.

Ідіть, ідіть, полруженьки,
Та й не гайтесь,
Возміть її дівування,
Повтішайтеся.

Ідіть, ідіть, подруженьки,
Не баріться,
Возміть її дівування,
Поділіться."

Коли звучить наступна пісня, молода бере чарку на тарілці, наливає горілку з тих двох пляшок, що стоять перед нею, і частує всіх присутніх. Починає з найрідніших — батька, матері, братів, сестер, а тоді вже дає і гостям, кожному обов'язково вклоняється.

№ 77 (формула № 3)

Що й у саду,
Що й у саду зозуля кувала
Там Маруся свій рід частува(ла).

"Ой, пий, тату,
Ой, пий, тату, чарочку од мене,
Бо улину сю нічку од те(бе).

Бо улину,
Бо улину сю нічку од тебе,
Хіба тобі та й не жаль ме(не)?

Ой, пий, мамо,
Ой, пий, мамо, чарочку од мене,
Бо улину сю нічку од те(бе).

Бо улину,
Бо улину сю нічку од тебе,
Хіба тобі та й не жаль ме(не)?.."

І так далі: “Ой, пий, брате..., сестро...” Тут же молодій дарують подарунки: рідні — дорогі, гості — гроші, які кидають на тарілку:

№ 78 (формула № 1)

Ой, роду, роду, багатий.

Даруй худобу рогату,

А ви, братіки — баранців,

А ви, сестриці — ягниць,

А ви, пропійці — по копій(ці).

Через деякий час брат молоді починає розплітати їй косу. Він стає на ослоні навпроти сестри, перехилиється через стіл. вона теж нахилиє до нього голову. Не знімаючи вінка, брат розплітає косу настільки, щоб витягнути “кісник” — тоненьку стрічку. Зразу ж виплетеним кісником перев'язує собі чобіт, а дружки у цей момент співають:

№ 79 (формула № 1)

Що братік сестрі коси розплітає.

Де ж він випітки подіває?

Поніс на базар — не продав,

Він собі чобітки перев'язав.

Наприкінці, коли вже всі виходять з-за столу, старша дружка намагається потягти за собою молоду, та ж під столом наступає молодому на ногу, натякаючи тому, щоб тримав її і тягнув на свій бік. Зрештою, молоді виходять із-за святкового столу. Молодий стає перед батьком молоді, молода — перед матір'ю. Тричі вклоняються і просять благословення. Батьки хрестять хлібиною із сіллю і кажуть: “Хай вам Бог помагає, ідіть собі з Богом”. В цей час дружки співають:

№ 80 (формула № 5)

Сухий терен, сухий терен.

Нетесаний.

До нової світлоньки

Принесений.

Як ступила Марусина

На той терен.

Розмахнула рученьками
Аж на берег.

"Розступіться, подруженьки
Ще й ви, люде,
Ой щось мені мій батенько
Казать буде.

Буде ж мене мій батенько
Одклоняти,
Буде ж мені щастя й долю
Дарувати.

Даруй даруй, мій батенько,
Щастя й долю,
Коли даєш мене заміж
Молодою".

А молодий промовляє до дружок: "А ви котіться!". Тоді дружки співають:

№ 81 (формула № 1 вар. 2)

Розкотітеся, кислиці,
Розійдемося, сестриці,
Розкотітеся, дрібненькі,
Розійдемося, рідне(нькі).

Спочатку брат виводить молоду на двір, а потім — за ворота за допомогою хусточки, яку вони обоє тримають за різні кінці.

№ 82 (формула № 1 вар. 2)

Місяць дорогу просвіти,
Братік сестрицю випроводи,
"Оце тобі, сестрице, дорога,
Та йди до свекра здоро(ва).

Та й будь здорова, як вода,
Та будь багата, як земля,
Та будь хороша, як ро(жа)".

Всі йдуть за ними. За воротами молода вклоняється на чотирі сторони: спочатку у бік двору — батькам, потім далі... Мати накидає собі на голову кожух (зовні вовною) і в останнє обсипає житом дочку, поїзд сідає на вози. Дружки співають:

№ 83 (формула № 2)

Пора, вам, свате, додому,
Поїли коні солому,
Поїдять коні острішки,
То будете йти пі(шки).

А як рушать:

№ 84 (формула № 2 вар. 1)

Вигрібай, мати, жар, жар,
Коли тобі дочки жаль, жаль,
Кидай у піч дрова,
Зоставайся здоро(ва).

Свашки відгукуються:

№ 85 (формула № 2)

Ой упали ворітечка, впали,
А ми в свата дочку вкрали,
І нікому не скажемо,
Поки дома не покаже(мо).

Молоду з її роду ніхто не супроводжує. Коли поїзд прибуває до хати молодого, гості і свашки починають співати:

№ 86 (формула № 2)

Топи, мати, грубку,
Веде син голубку
Чубатую, волохатую,
Хорошую та багату(ю).

Молодих зустрічають схоже: з хлібом-сіллю, обсипають, запрошують до хати, за стіл. Пісні в такому випадку майже не співаються. А якщо і співаються, то такі ж.

А тим часом у хаті молоді збираються "гарячухи" — так називається гулянка у складі гостей або рідних, котрі йдуть слідом до сватів. Як правило, дружки у "гарячухи" не ходили, найближчі родичі — теж. По дорозі вони співають:

№ 87 (формула № 2 вар. 2)

Ой, де ж тая хата?

Ой, де ж тая хата,

Що родина взята?

Житом обсирана,

Калиною обтика(на).

№ 88 (формула № 2 вар. 2)

Бреди, Марусю, бреди,

Та не бійся холодної води,

Височенько піднімайся,

Свого роду сподіва(йся).

Як підходять до хати свекрухи:

№ 89 (формула № 2)

Тобі, мати, не журитися,

Тобі, мати, не журитися,

Тобі, мати, веселитися,

Тобі, мати хати не мести,

Тобі, мати, порядок ве(сти).

Якщо є можливість, нових гостей теж запрошують до столу. Трохи пізніше свашки ведуть молоду у хатинку "перевдягатися в молодицю". Знімають з неї вінок, стрічки, майже все намисто (залишаючи одну, дві низки), весільний рушник. Волосся піднімають і скручують "у гулю", ховаючи його під "пов'язку" (святковий головний убір молодиці, різновид очіпка) або хустку, зав'язану так само, як і пов'язка. Ту квітку зі стрічок, що ще залишилася на вінку, відрізають і перешивають на нове вбрання (до пов'язки або хустки). Повертаються до хати і продовжують гуляти. Тільки після цього відправляють молодих "ночувати".

На жаль, старовинний обряд "комори" (місце, куди найчастіше вели молодих спати), пов'язаний з першою шлюбною ніччю, майже повністю

зник у пам'яті тих жінок, що розповідали про весілля. Деякі згадані цікаві деталі відносяться вже до понеділка. Як пояснювали нам наші оповідачі, в ті часи, що вони добре пам'ятають (20—30 ті роки), моральні норми були вже набагато вільнішими і старовинний суворий "контроль" в цю ніч не був потрібний.

З понеділка починалася завершальна частина весілля, яка тривала протягом майже всього наступного тижня.

Перш за все відбулася головна подія — дівчина стала жінкою. Якщо цей перехід був "чесним", то весілля набувало характеру відчайдушніших, навіть небезпечних розваг та жартів. Якщо молода виявлялася "нечесною", то після ганебного вимазування хати, воріт дьогтем або сажею, вивішування драної ганчірки над хатою, веселитися вже ніхто не хотів.

Якщо ж все тривало так, як треба, і дівчина нічим не "підвела" свій рід, то вранці свашки вели її до церкви "сховувати", у церкві батюшка читав над нею молитви. Не соромлячись, сорочку молодої показували всім. У давні часи її чіпляли на довгому дрючкові або дереві. Пізніше сорочку змінила проста червона тканина, яку називали "прапором". Все в хаті прикрашалось червоним — червоними квітами, гілочками калини. На столі ставили калач з калиною і горілку, яку теж підфарбовували калиновим соком, молода одягалася по-святковому, але пов'язувалася вже як молодиця.

Того ж ранку в хаті молодої збиралися "снідальники" — брати, сестри, дружки. Кожен приносив із собою їжу — "снідання" для молодої. Перед дорогою співали:

№ 90 (формула № 2)

Огляділася мати,

Огляділася мати,

Нема дочки в хаті,

І хата неметена,

І ложки не миті(ї),

Глечики під лавкою

Заростають муравко(ю).

№ 91 (формула № 2)

Пропила мати дочку

На солодкому медочку,

На зеленому вині,

Не нужна дочка ме(ні).

Наступні "соромні" пісні співалися в обох весільних хатах.

№ 92 (формула № 2)

Бог просо народив,
Батько дітей наробив,
Їжте, діти, кашу,
Любіть матір на(шу).

№ 93 (формула № 2)

Батько за дочкою скучив,
Цілу нічку матір мучив,
Отдали молодесеньке,
Давай зроби, хоч малесе(ньке).

Коли "снідальники" йшли до сватів, то дорогою співали тих самих пісень, що і "гарячухи": "Ой, де ж тая хата..." (№ 87), "Бреди, Марусю, бреди..." (№ 88). До останньої пісні додавали ще нові рядки:

Бо ти в чужой неньці ночувала,
Вона тобі снідать не дава(ла).

Підходячи до хати, придивлялися, чи є на дереві прапор? Якщо виднівся, то радісно співали:

№ 94 (формула № 2)

Ой, казали превражії люди,
Що Маруся негарною буде,
Вона гарна, ще й гарнесенька,
І до роду веселесе(нька).

Головна мета "снідальників" — вкрасти прапор і віднести його до тих батьків, показуючи дорогою всьому селу. Це вдавалося зробити тільки за допомогою хитрощів, бо родичі молодого довкіл стерегли двір з усіх боків. Зайшовши до хати, "снідальники" кликали молоду:

№ 95 (формула № 2)

Ой, дайте нам наше,
Ой, дайте нам наше
Нехай воно пляше,

Хоч пляше, не пляше,
А дайте нам на(ше).

Тим часом родина молодого закриває кого-небудь зовсім несхожу на молоду великою хусткою і виводить. "Снідальники" кричать: "Не наше!" і знову співають ту ж пісню. Вдруге виводять дівчину, яка більш схожа на молоду і одягнена так, як вона. "Снідальники" радіють: "Наша!", родина молодого знімає хустку і сміється: "Так заберіть, якщо ваша!". Ця сцена повторювалася кілька разів. Доти, поки виходила з хати справжня молода.

№ 96 (формула № 2)

Стерви, баби, стерви,
Стерви, баби, стерви,
Нащо красу стерли?
Ізотерли, ізомняли,
Під очіпок захова(ли).

Цей настрій швидко змінювався:

№ 97 (формула № 2)

Ти, Марусю, калина-малина,
Як на тебе дивитися мило,
Вчора була дівицею,
Сьогодні молодице(ю).

Погулявши у свата, "снідальники" верталися назад. Але вже не самі. З ними йшли молоді, всі родичі та гості молодого (крім батьків). Цей зворотний шлях до батьків молоді називався "перезва". Якщо для молоді цей візит мав символічне значення — вона хоча б на кілька годин поверталася до рідної хати, то гості переслідували одну мету — якомога більше наїстися, а ще більше напиться. Тому майже всі пісні перезви "присвячені" цій темі. Дорогою і перед хатою:

№ 98 (формула № 2 вар. 2)

Що ми їхали лугами,
Що ми їхали лугами,
Сіримі волами,
Сірі воли потомилися,

Ми до свата опізнали(ся).

№ 99 (формула № 2 вар. 2)

Чи ви свате, чи не свате?

Чи ви свате, чи не свате?

Що не виходите із хати,

Хліба-солі не виносите,

Нас у хату не проси(те).

№ 100 (формула № 2 вар. 2)

Ви, сваточко, ви наш батечко,

Ви, сваточку, ви наш батечко,

Ой, пустить же нас у хаточку,

Бо ми люди подорожні,

Руки-ноги поморози(ли).

Ще й на руках — пальці,

Дайте нам по ча(рці).

№ 101 (формула № 2)

Що в нашого свата.

Що в нашого свата

З верби-лози хата,

Сволок з берези,

Ми йдемо твере(зі).

№ 102 (формула № 2)

Чи ви, свате, полякалися?

Чи ви, свате, полякалися?

Що у хату поховалися,

Хліба-солі не виносите,

Нас у хату не проси(те).

№ 103 (формула № 2)

Чи не метена хата?

Чи не треба вам зятя?

Чи не метені сіни?

Чи обідати сі(ли)?

Якщо всіх запрошують до столу, то співають:

№ 104 (формула № 1)

Горілки, свате, горілки

Було б не брати в нас дівки,
А було б брати вдовичю,
То ми б хлестали й води(цю).

№ 105 (формула № 2)

Ой, десь наша весільная мати?

Ой, десь наша весільная мати?
Обіщала горілочки дати,
На солодкім медочку,
За хорошую до(чку).

Цю ж пісню співає "перезва" і свекрусі, повернувшись до хати молодого. Тільки тоді замість "До(чку)" співають "невісто(чку)". У хаті молодого відбувається ще й такий "діалог". "Перезва" вимагає:

№ 106 (формула № 1)

Квочка на яйцях моститься,

Дай, свахо, гостинця,
Хоч моститься, не моститься,
А дай, свахо, гости(нця).

Рід молоді відспівує:

№ 107 (формула № 1)

А ви, свате, свальби не гуляйте,

Підіть в саду яйця позбирайте,
Там квочка ходила,
І яйця погуби(ла).

Після того, як добре нап'ються та нагуляються, "перезва" повертається назад з усім родом і гостями молоді. Вперше за все весілля в гості до сватів йдуть і батьки молоді. Попереду процесії старший боярин веде молоду і рід молодого. За ними крокує молодий під руку з тещею, а далі — батько зі своїм родом. Теща несе лежень. Дорогою гості молодого співають:

№ 108 (формула № 2)

Що ми були в свата,

Що ми були в свата,

З верби-лози хата,

А сіни з осики,

Ви, свате, засижики.

А сіни з берези,

Чи йдемо твере(зі).

№ 109 (формула № 1)

Зять тещеньку вде,

Він доріжку мете,

За білу ручку,

За честную до(чку).

В цей час жартома “підковували” тещу. Тобто хто-небудь з гостей бив п’яточком по п’ятах, коли вона піднімала ногу. Наближаючись до хати свекра та свекрухи, “перезва” повторювала більшість “горілчаних” пісень. Свати пригощали всіх і запрошували знову до столу. Трохи пізніше рід молодого починав “дарувати” молодих. В цей момент жарти гостей набували майже розбійницького характеру. Назви і кількість весільних подарунків “записували” цвяхом на стінах, комині. Ставили “печатки”: вмочали голівки сопяшника у суміш сажі з водою і “печатали” на стінах, робилося це начебто для того, щоб молода продемонструвала своє вміння мазати. І справді наступного тижня доводилося молодій повністю мазати і білити всю хату.

Нарешті пізнього вечора всі розходилися. Молодий і молода проводжали батьків і рідних, мати молодої залишала у хаті лежень, щоб дочка “залежалась” у сватів, тобто жила добре і не хотіла повертатися додому.

Післявесільні вівторок і середа теж були насичені різноманітними обрядами і жартами.

У вівторок в обох весільних хатах гості приходили “молотити жито”. Раніше в кожній селянській хаті, а особливо в тій, де планувалося весілля, за сволюком, картинами залишали оберемки жита від цьогорічного врожаю. Якщо у когось такого жита не було, то просили у сусідів. Гості вносили до хати терницю, наливали води додолу і молотили. Змолочене зерно сипали

за пазуху батькам. Ті відкуплялися чаркою горілки.

Тоді ж “били бугая”. Якого-небудь чоловіка одягали таким чином: на спину клали калач, зверху з головою натягали ряднину. У такому вигляді він ходив наче віл. Гості підкрадалися до нього, били дрючком по спині. Опісля всіх гостей частували горілкою.

В ці ж дні “чинять шкіру” у свекрухи, “щоб було з чого чоботи шити”. Цей жарт виглядав так: гості наливали воду на долівку, сипали туди ж попіл. Молода приносила рядно, його брали за чотири кінці, тріпали від низу до гори доти, поки бруд не обліпить всі стіни та стелю. Якщо до цього гуляки “випадково” кочергою зносили комин і “трохи” руйнували стіни, то можна уявити, який вигляд мала хата після весілля.

На гулянні у вівторок та середу дозволялися і такі витівки: гості, котрі чекали своєї черги сісти за стіл (бо не вистачало всім місця), били у двері та стіни хазяйськими горщиками, посудом аби їм швидше звільнили місце.

В середу у Ключниківці “продають або пропивають батьків”. Саджають батьків на возика, обмотують ганчір'ям, обв'язують буряками, цибулею, ще й на голову надягають половину гарбуза. Возять селом, зупиняючись біля калюж, вимагають викупу. Молодий з молодою йдуть слідом з горілкою і відкупляються нею. Гуляки горілку вип'ють, а батьків все-таки у калюжу вкинуть, і це повторюється кілька разів. Нарешті, переодягаються у “циган” жінки в чоловічий одяг, чоловіки у жіночий. Роблять ляльок з ганчір'я (наче йдуть з малими дітьми) і вирушають “циганити” — просити або красти курей і різні страви. Таким чином здобує зноситься у весільні хати і з'їдається.

І тільки з другої половини тижня весілля стихає. Воно вважається закінченим для гостей. Сім'ї ж молодого і молодої прибирають у хатах і готуються до останнього відголоску свята, так званих “од'їдин” або “гостей”. Спочатку найближчої неділі молода пара з батьками молодого ідуть або йдуть у гості до сватів. А на наступну неділю вже батьки молодої відвідують хату молодих. На цьому великий весільний обряд завершується і починається буденне селянське життя.

Додаток
НОТАЦІЇ ВЕСІЛЬНИХ ПІСЕНЬ
(Основні мелодичні формули з варіантами)

Всі весільні тексти розспівуються у Кляшниківці на п'ять основних мелодій-формул. Номер формули вказано у дужках після номеру текста. Заспів мелодій-формули № 1 може виконуватися як однією солісткою (див. варіант 1), так і двома — так званим “перехватом” (див. варіант 2). Відповідно перший рядок тексту поділяється на дві частини. Перший рядок текстів формули № 2 найчастіше співається двічі: заспів-соло і гуртовий повтор (варіант 2). Але інколи повтор відсутній (варіант 1). Перший текст мелодії другого варіанту зникає і перші два рядки тексту можуть розспівуватися “перехватом”.

Стосовно текстів формул № 3, 4, 5, то треба мати на увазі, що деякі з них були не проспівані, а тільки пересказані. В результаті більшість необхідних для розспіву додаткових слів “та й”, “ой”, “же” випущена. Співаючи такі тексти, слід додавати ці слова аналогічно поданій в додатку нотації.

$\text{♩} \approx 105$ ОДНА

БЛАГОСЛОВИ, МОЯ НЕ-НЬКО, МЕ-НЕ МОЛОДУ,

Гурт

БЛАГОСЛОВИ, МОЯ РІ-ДНА, Я КЛИКАТЬ І-ДУ,

Весільна ФОРМУЛА № 1
ВАРІАНТ I

Я КЛИ-КАТЬ І-ДУ ОД РОДУ ТВОГО ДО РО-ДУ МО-ГО.

Весільна формула № 1

ВАРІАНТ 2

80 Одна Друга

мі-сяць до-ро-гу про-сві-ти-ти(ти),

Гурт

бра-тік се-стри-цю ви-про-во-ди, о-цетобі, се-стри-це, до-ро-га, тайди до-све-кра-(ти) здо-ро-[ва]

Весільна ФОРМУЛА № 1
ВАРІАНТ 2
(продовження)

ОДНА ДРУГА

ТАЙ БУДЬ ЗДО-РО-ВА, ЯК ВО-ДА,

Гурт

ТА БУДЬ БА-ГА-ТА, ЯК ЗЕМ-ЛЯ,

ТА БУДЬ ХО-РО-ША-(ТА) ЯК РО-[ЖА]

СОЛЬНИЙ ВАРІАНТ ІНШОГО ТЕКСТУ.

БРЕШЕТЕ ДРУЖЕЧКИ ТРА-СЯ ВАМ, ВМЕ-НЕ СО-РО-ЧОК ХВА-ТЕ Й ВАМ

Весільна формула 2 ВАРІАНТ 1

$\text{♩} \approx 80$
одна

ВИ-ГРІ-БАЙ МА—ТИ ЖАР, ЖАР, КО-ЛИ ТО—БІ

Гурт

ДО—ЧКИ ЖАЛЬ, ЖАЛЬ, КИ—ДА-(ГА)Й У ПІЧ ДРО-ВА-(ГА), ЗО-СТА-ВА-ЙСЯ ЗОО(ГО) — РО-(ВА)

ВЕСІЛЬНА ФОРМУЛА № 2 ВАРІАНТ 2

Одна

Ой деж та-я ха-та?

Гурт

Ой деж та-я ха-та, що ро-ди-на взя-та, жи-том об-си-па-на, ка-ли-но-ю об-ти-ка-на

ВАРІАНТИ ЗАСПІВУ ІНШИХ ТЕКСТІВ

БРЕ-ДИ, МА-РУ-СЮ, БРЕ-ДИ,
ЩО МИ І-ХА-ЛИ ЛУ-ГА-МИ,

ЩЕ Й НА РУ-КАХ...

Весільна формула № 3

♩ ≈ 90

I

Одна Гурт

СМО-РО-ДИ — НА — (ГА), СМО-РО-ДИ — НА, ТАЙ НЕ Я — ГО — ДА, ЗА-ПЛІ-ТА — ЛА МВ-НЕ ДЯ — ДИ[НА]

II

ВЕРТАНТ ЗАСТІВУ

ЗА-ПЛІ-ТА — ЛА — (ГА), ЗА-ПЛІ-ТА — ЛА, ТАЙ НЕ ГЛА — КА — (ГА) — ЛА, А МА-ТІ — НКА ПО-ДИ-ВИ — ЛА[С]

Весільна формула № 4

♩ = 120 Одна

I

Ой де великий двір, а ма—ленький

Гурт

Збі-гїр, не вся мо—я же ро-го-ди-но—нька, не вся мо—я же ро-го-ди-но—нька.

Весільна формула № 4
(продовження)

II

ой не-ма роди-ни, ВАРІАНТ ні по-ло-ви-(ги)-

ни-(ги), ні ба-те-нька же з у-(гу)-кра-ї-ни, ні ба-те-нька же з у-(гу)-кра-ї-ни.

III

ой пошлюсо-вей ка, пошлю ма-ле-нько-

го-(го), по ба-те-нька же, по рі-дне-нько-го, по ба-те-нька же, по рі-дне-нько-го.

Весільна формула № 5

одна

ТА ОД-БРЕ, ОД-БРЕ-НЕ-НИКО МО-Я, ОЙ ЗА-РУ-ЧИННИ ПИТЬ, У-ЗНАЙ,

Гурт

У-ЗНА-Й, НЕ-НИ-КО МО-ГО-Я, ЯК БЕ-З МЕНЕ-ГЕ ЖИТЬ.

Весільна формула № 5
(продовження)

II

ТА ОЙ ЯК БУ-ВІТЬ, НЕ-НЬКО МО-Я, ОЙ МО-РО-ЗІ ТРІ-ЩАТЬ, ТАЙ НІ-

КО-МУ, НЕ-НЬКО МО-(ГО)-Я, СО-РО-ЧЕ-НО-ГОК ПРА(Г)Ь

III

ТА ОЙ ЯК БУ-ОС, НЕ-НЬКО МО-Я, ОЙ ЗА-МЕ-ТИ МЕ-ТИ, ТАЙ НІ-

КО-МУ, НЕ-НЬКО МО-(ГО)-Я, ВО-ДИ ПРИ-НЕ-(Г)Е-СТИ.

З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ НА СЛОБОЖАНЩИНІ. ГОНЧАРСТВО

**М. П. Маслов, кандидат історич-
них наук**

Поглиблений інтерес до історії народної творчості, турбота про збереження історичної спадщини окремих народних промислів стали одними з характерних прикмет нашого часу коли йде динамічне будівництво незалежної та демократичної України. В духовному житті українців дедалі більшого значення набуває діяльність центрів народної творчості. Дослідження та популяризація ними історії народних промислів, зокрема гончарства як найбільш стародавнього промислу в Україні, стають могутнім засобом виховання патріотичних почуттів, джерелом національної гордості і самоствердження.

Проте слобожанці сьогодні поки що не можуть похвалитися знаннями про власну гончарську історію, бо глибокого систематизованого літопису гончарства Слобожанщини ми не маємо. За другу половину XIX та XX століття немовби й чимало написано про українське гончарство, однак й понині немає як загальної історії цього промислу в цілому по Україні, так й всебічного дослідження історичної долі народної творчості в галузі гончарства, що була традиційною саме для Слобожанщини. Все це зумовлює актуальність пропонованої теми і вимагає більш глибокого і повільного дослідження процесів становлення і розвитку народного гончарства на Слобожанщині з вивченням, перш за все, головних центрів гончарства, технологічних прийомів роботи та секретів приготування глини і полив, місцевих професійних звичаїв, особливостей побуту майстрів та інших народознавчих аспектів побутування гончарського промислу.

Функціональна роль гончарства на Слобожанщині полягала у виготовленні з обпаленої глини гончарних виробів п'яти різновидів: посуду різноманітного призначення, предметів для обладнання житла (кахлі, вази, статуетки, рамки для дзеркал тощо); дитячих іграшок; люльок для паління; ритуально-сакральних предметів (свічки, хрести, ікони тощо). Проте на цьому роль народного гончарства зовсім не вичерпувалася. Довгий час воно було також і самобутньою формою втілення етнічного світогляду, певним типом світобачення, способом раціональної організації середовища життєдіяльності і забезпечення багатьох з духовних потреб людини. При цьому на різних етапах історичного розвитку Слобожанщини роль гончарства в забезпеченості життєдіяльності її населення була досить неоднаковою.

Первісно глиняні вироби використовувалися переважно для відправлення релігійних культів і календарній обрядовості, тобто першочергове значення мали не господарсько-виробничі, а ритуально-сакральні функції гончарства. [1, с. 15]. З вдосконаленням технології обробки глини та її випа-

лювання, зростала і роль гончарського промислу в задоволенні щоденних потреб людей. Виліплений глиняний посуд для побутових потреб вперше з'явився на слобідських землях приблизно в VI—V тис. до н. е. під час переходу місцевого населення від привласнюючих форм господарства до відтворюючих. В експозиціях Харківського історичного музею можна побачити елементи ліпної кераміки, що відносяться до цього періоду [2, с. 6]. Її виготовлення вже вимагало міцних трудових навичок і значної майстерності. З середини IV тис. до н. е. гончарний промисел остаточно став одним з головних занять населення регіону. Вздовж Сіверського Дінця, Оскола, Ворскли, Псла, Сули та інших річок археологи до сьогодні продовжують знаходити так звану ямково-гребінцеву кераміку того часу — широкі відкриті гостроверхі горшечки, поверхня яких вкрита орнаментом. Наявність в ньому глибоких, більшою частиною округлих ямок і відбитків гребінців дали назву як самій кераміці, так і археологічній культурі IV — III тис. до н. е. [3, с. 39].

Відділення гончарства від сільського господарства відбулось на території Слобідського краю в період панування тут Хазарського каганату у VII — X ст. Поряд з домашнім патріархальним гончарством, яке продовжувало займати провідні позиції, значного розповсюдження набуває товарне гончарне виробництво. Головними центрами його зосередження стали відносно великі міста, що виникли тут в цей період. Серед болгарського, аланського та слов'янського етносів, які в них проживали, було багато вправних гончарів, що працювали як на замовлення, так і на ринок. Асортимент їх виробів був досить різноманітним — горшки, миски, глечики, світильники тощо [3, с. 128].

Завойовницькі походи печенігів у X — на початку XI ст. завдали Слобожанщині великої шкоди. Всі міста були перетворені на руїни, а майстри або загинули, або були забрані в рабство. Але з приходом в середині XI ст. на слобідські землі половців різноманітні традиційні промисли, в тому числі й гончарство, почали тут швидко відроджуватися. В регіоні було відновлено багато старих та побудовані нові торгово-промислові міста — Шарукань, Донець, Балін, Сутров та ін. Цьому сприяла політика половецьких ханів, а з кінця 30-х рр. XIII ст. і правителів Золотої Орди, в склад якої ввійшла територія регіону [4, с. 27]. Навала військ Тимура в 1395—1396 рр., а пізніше міжусобиця в самій Золотій Орді знов завдали великої шкоди виробничим силам Слобожанщини. Зокрема в гончарстві це привело до втрати багатьох технологічних прийомів та секретів, зниження якісного

рівня виробів, порушення зв'язків гончарів з ринком.

Включення в першій половині XVII ст. території "Дикого поля", як тоді називали Слобожанщину, до складу Російської держави та її господарське освоєння сумісними зусиллями українських, російських та інших переселенців стало поштовхом до швидкого поширення тут всіх форм народних промислів. Гончарний посуд у побуті слобідського населення в цей час став повсюдно займати важливе місце серед предметів домашнього вжитку, а майстрів-гончарів, що його виготовляли, за свідченням професора Д. І. Багалія "... було багатько й по слободах та селах і хуторах" [5, с. 134]. Одночасно з розширенням асортименту і вжиткових функцій глиняних виробів, збагачувався все новим змістом комплекс світоглядних уявлень про їх символічні функції. Це ставило гончарів Слобожанщини в особливі умови порівняно з представниками інших професійних занять і визначило їх відносно високе суспільне становище.

В XIX — на початку XX ст. традиційне гончарство не тільки зберегло свою роль і місце в соціально-економічній структурі регіону, а й завдяки динамічному формуванню в цей період всіх структурних елементів ринкової економіки отримало додатковий стимул подальшого розвитку. Більше того, за масштабністю гончарних промислів і за чисельністю зайнятого в них населення Харківська губернія, що включила в свій склад основну частину території Слобожанщини, стала однією з провідних в Російській імперії, поступаючись тільки Полтавській, Московській та частково Чернігівській губерніям [6, с. 94]. В цей час, за даними звітів етнографів В. О. Бабенка і П. П. Єфименка в Петербурзький етнографічний музей, всі харківські ярмарки, базари й різноманітні виставки були багаті на гончарні вироби: глечики, миски, кухлі, баклаги, форми для пасок, чайники, глиняні свистунці, люльки для паління та ін. [7, оп. 2, спр. 27. арк. 4, 7, 25; спр. 262. арк. 17—20, 26]. Виготовленням подібних керамічних виробів в губернії щороку займалися більше 1,5 тис., переважно сільських, гончарів, що становило близько 4 % народних майстрів — керамістів усіх європейських губерній Російської імперії [8. оп. 1, спр. 100. арк. 8].

Сировинною основою гончарного промислу, що визначала його динаміку та географію, а також асортимент і якість самих виробів, були багаті поклади високоякісної гончарної глини, розкидані по всій губернії, й особливо по Сіверському Дінцю та його притоках. При цьому місцеві глини мали самий широкий спектр природних барвників — від білої, кремової, вохристої до червоної, коричневої і темно-сірої. Технологія народного гончарства зас-

новувалась на властивості глини бути пластичною під час формування і ставати досить твердою після її випалу при температурі близько 900 °С. Вона складалася з кількох основних етапів: заготівля сировини, виготовлення з глини тістоподібної маси, формовка виробу, сушка, випал, глазуровка і повторний випал. Виробничий цикл розпочинався із заготівлі глини. Її копали, як правило, восени і взимку в заглибленнях на схилах ярів — “глинищах” або в особливих шахтах “дудках” глибиною близько 5—10 сажнів, де робили бокові горизонтальні проходи в 10—15 сажнів. При цьому гончар звичайно використовував кількох помічників — або членів своєї родини, або найнятих робітників. Один з робітників копав глину у самій шахті за допомогою залізної кирки й заступа, а інші витягали її на поверхню. Видобуту таким чином глину перевозили на подвір'я гончара, де вона вилежувалась від 2 до 8 місяців у відкритому вигляді. Потім її невеликими порціями роздрібнювали, змішували з водою, відстоювали, очищали від сміття і в результаті отримували сировину, повністю готову до використання, тобто до формовки [9, с. 405].

Глазурований посуд. Харківщина друга половина XIX — початок XX століття.
(За матеріалами етнографічної експедиції у Валківський район Харківської обл.)

З багатьох засобів формовки керамічних виробів слобожанські народні майстри традиційно використовували тільки два: на гончарному крузі (під час виробництва посуду) і ручний (для виготовлення дитячих іграшок, люльок для паління, статуеток, дзеркальних рамок, горшків для квітів, прикрас та ін.). До того ж, якщо довгий час до середини XIX ст. на Слобожанщині застосовувався ручний гончарний круг, то в другій половині XIX та в XX ст. тут переважав ножний круг. Він складався з залізного вертикального стержня, що був прикріплений до робочого столу, і двох дерев'яних крутів —

великого нижнього і малого верхнього. Гончарний круг приводився до руху завдяки обертанню ногою нижнього круга, а верхній круг служив робочим місцем для формовки виробу. Сам процес формовки тривав від 5 до 15 хвилин, а головними інструментами при цьому були пальці гончара і тонка дерев'яна пластина. Зформований виріб — заготовку майстер зрізав з круга тонким дротом і відразу ж ставив на просушку [10, с. 9–14].

Сільський гончар за роботою. Харківщина, друга половина XIX ст.
(За матеріалами етнографічної експедиції у Валківський район Харківської обл.)

Всі технологічні операції з формовки та просушки заготовок проходили переважно в житловому приміщенні гончара. Тільки влітку деякі майстри виносили гончарний круг на подвір'я, під спеціальний дощатий навіс, де й працювали. Спеціально побудовані опалювані гончарні майстерні на Слобожанщині завжди були великою рідкістю. Організація інтер'єру гончарського житла, зберігаючи традиційні, канонічні звичаєві норми, водночас була позначена своєрідністю, що впливала з особливостей гончарного виробництва, зосередженого в хаті. Рациональне використання внутрішнього простору хати обумовлювалося професійною специфікою промислу, причому зимою умови роботи гончарів значно погіршувалися, оскільки буквально

все виробництво переносилося до тісного помешкання. Мерзлу, напівоброблену чи оброблену глину гончарі теж зберігали здебільшого в хаті в спеціально влаштованій ямі під полом або під лавою вздовж чільної стіни. Така яма на Слобожанщині звалася “грубкою” або “грубою”. Її довжина звичайно досягала близько двох аршин, ширина — 25 вершків, та глибина — одного аршина. Дно ями викладали дошками або обпаленою цеглою. Визимку глину, взятую з ями, прямо в хаті розмочували, перебирали, збивали в “кулі”. На зробленому з дощок помості, що завжди стояв посеред хати, набивали “кобилу” — велику купу глини вагою до 30 пудів. Під час набивання дрібненькі шматочки глини розліталися по всій кімнаті, але держати глину в хаті гончарі змушені були через те, щоб вона не змерзлась [10, с. 41].

В гончарській хаті обов'язково була піч, також могли бути й інші пристрої для опалювання — грубки, лежанки тощо. Внизу при основі варистої печі, як правило, викладалася невеличка пічка для перепалювання свинцю. Між полом і причілковим вікном до лави кріпився гончарний круг. Попід стелею вся хата була заставлена довгими сосновими дошками — “п'ятрами”, на яких сушився виготовлений посуд. Вони трималися на брусках, прибитих до стіни, та на сволоку. Нерідко вони виставлялися в 3 горизонтальні ряди. Висушений посуд гончарі зберігали до випалювання в сінях, у коморі, на горищі. В деяких місцевостях для цього робилося особливе приміщення під піччю, яка будувалася тут на стовпах, а під нею викопувалася яма. Нерідко селянські гончарі піч влаштовували по-чорному, щоб дим виходив назовні не через димохід, а прямо в хату. Це дозволяло швидше сушити посуд, а заодно й економити тепло.

Найбільш складним і дорогим в гончарному виробництві було горно для випалу глиняних заготовок. Щоб запобігти пожежі, гончарі будували його на своєму подвір'ї чи городі, подалі від житлових і господарських будівель. На Слобідській Україні використовувалися горна кількох типів. У дрібних гончарних закладах влаштовувалися відкриті горна, що являли собою вириту в землі яму, обмазану глиною. Такі відносно примітивні горна домінували до 1860-х років, але були економічно невигідні, бо потребували великої кількості палива і давали відносно багато браку. З переходом гончарного промислу на рейки товарного виробництва відкриті горна все частіше поступалися місцем більш досконалим закритим склепінчастим [10, с. 38–42].

Типові для Слобожанщини горна закритого типу були розраховані на одночасний випал до семи сотень глиняних заготовок і складалися з трьох основних частин: пригребіщи, де зберігались дрова, вогнища і власне горну-

Пригребиця була викопана в землі, її стіни закріплювались колодами, а зверху на стовпах-підпорах влаштовано накриття. Вогнище знаходилося поряд і було збудовано з цегли. Його склепіння, що спиралося на цегляний стовп ("козел"), мало отвори — теплопровідні канали, які з'єднувалися з горном. Саме горно знаходилося над топкою і являло собою майже закриту круглу камеру, збудовану з цегли. Склепіння горна або також будувалося із цегли з трубою біля задньої стінки, або було дощатим, що прибиралося під час завантаження та вивантаження глиняних заготовок. Усе разом — пригребиця, вогнище і горно огорожувалося тином [11, с. 3].

Склепінчасті горна стали поширюватися на Слобожанщині вже у 1880-ті рр. Їх будівництво в ринкових умовах стало необхідним, бо вони мали ряд переваг у порівнянні з горнами відкритого типу: давали економію палива, дозволяли дотримувати більш високу якість виробів, робили гончарство всесезонним. Однак впровадження подібних горнів значно стримувалося відносно високою вартістю їх влаштування, яка становила в різних регіонах від сорока до кількох сотень карбованців [11, с. 3]. Це часто змушувало гончарів створювати артільні (кооперативні) горна. Так, наприклад, у с. Нова Водолага на одне так зване "компаньонське" горно припадало по 5–6 промислових господарств. Члени такої гончарної артелі називалися "товарищами" та "братами". Тільки-но один з них вибирав посуд з горна, як другий уже починав укладати туди свої вироби. За ним естафету приймали наступні гончарі. Щоб зекономити паливо на розігрівання горна, артельні гончарі прагнули заповнити його посудом, доки він не охолонув від попереднього випалювання. Повсюдно була також поширена практика орендування горнів [12, с. 14–18].

Після випалу заготовки у горні в цілому завершувався процес виробництва простого неглазурованого ("неполивного") посуду. Однак харківські гончарі, починаючи з 1870-х років, все частіше переходили до технологічно більш складного виду кераміки — глазурованої ("поливної"). Одними з перших в налагодженні широкого виготовлення виробів, покритих непрозорою глазур'ю та візерунками, стали, завдяки сприянню графині В. В. Капніст, селянські майстри зі с. Нова Водолага Валківського повіту. Тут, а пізніше і в інших регіонах Слобожанщини, глиняну заготовку після першого, утильного, випалу розписували, покривали глазур'ю ("поливою") і знову поміщали в горно для випалу. Таким способом народні керамісти створювали досить естетичні та міцні вироби, вартість яких на місцевих ярмарках і базарах була в 4–5 разів вища від звичайних неглазурованих [12, с. 8–10].

Глазуровані дитячі іграшки. Друга половина XIX — початок XX століття.
(За матеріалами етнографічної експедиції у Валківський район Харківської обл.)

Малюнки на своїх виробах слобожанські гончарі найчастіше виконували приладом з рогу корови, у вузький кінець якого вставляли пір'їну, а в широкий наливали фарбу — тонко розтерту рідку глину з домішками барвників. Поливу виготовляли переважно з кварцевого піску та свинцю, від чого керамічні вироби, як, наприклад, у гончарів сл. Ямпол Ізюмського повіту, набували темно-сірого (чавунного) кольору й особливої міцності [13, с. 53]. В інших місцевостях губернії для приготування поливи використовувалися також сурик, глет, скло, мідна окалина. Остання, наприклад, дозволяла отримати поливу зеленого кольору і широко використовувалась промисловиками в с. Євсут Старобільського повіту, де виробляли щороку до 100 тис. штук популярного у селянства "зеленого" посуду на загальну суму до 1500 крб [13, с. 57]. Незалежно від складу поливи основна частина сільських керамістів губернії практикувала мокрий спосіб глазуровки, коли всі компоненти поливи старанно роздрібнювали на жорнах і змішували з водою до емульсійного стану, а виріб занурювали у цю поливу або частіше обливали нею і знов обпалювали. Сухий спосіб глазуровки, характерний для гончарних промислів більшості губерній Європейської Росії та Сибіру, на Слобожанщині використовувався рідко і переважно в тих регіонах, де гончарним виробництвом займалися переселенці з Курської, Московської, Тульської, Орловської та інших російських губерній [12, с. 8–15].

В XIX та в перших десятиріччях XX ст. традиційне гончарство було

розповсюджено досить нерівномірно, що визначалося місцем знаходження необхідних для виробництва глин та перспективами вигідного збуту. Важливу роль в деяких місцях, наприклад, у с. Нова Водолага, Степківка та ін., відіграли проведені тут у свій час державними та земськими органами широкомасштабні заходи щодо стимулювання гончарного виробництва. Разом ці фактори і визначали географію народного гончарства в регіоні. Так, з початку XIX ст. й до 80-х рр. XIX ст. — воно набуло широкого розвитку в таких населених пунктах, як с. Нова Водолага і Люботин Валківського повіту; с. Гутенівка, Кобилівка й с. Станичне Богодухівського; с. Степківка Сумського; с. Котельва і Боромля Охтирського; с. Межиріч, Пригородка-Кам'яна і хут. Костєво Лебединського; хут. Гаврилівка та с. Гороховатка Куп'янського; с. Ямпол — "столиця горшків", Гнадівка, Миколаївка, Рай-Олександрівка, Рай-Городок, Гончарівка й хут. Донецький Ізюмського; с. Євсюг Старобільського. [14, оп. 1, спр. 2506, арк. 4; 15, оп. 52, спр. 353, роз. 2, арк. 83, 84; 16, оп. 1, спр. 23, арк. 13; 478, оп. 1, спр. 150, арк. 161].

Серед названих осередків особливо виділялася с. Нова Водолага, де народне гончарство було широко розвиненим ще у дореформений період. До кінця 1880-х років ця слобода з її більш як 180 майстрами, що становило близько 18 % всіх гончарів регіону, продовжувала зберігати своє лідерство. Для гончарного промислу повсюдно була характерною сезонність. Частина мешканців вказаних гончарних осередків поєднувала гончарство із землеробством, а тому вони займалися промислом у вільний від землеробських робіт час. Проте для більшості майстрів гончарство було єдиним засобом до існування протягом року. Такі гончарі завжди визначалися особливою майстерністю. Виготовлений ними посуд був високої якості й дуже швидко розпродавався.

У 90-ті роки XIX та в перші десятиріччя XX ст. географія гончарного виробництва на Слобідській Україні дещо змінилася. З 1635 народних майстрів, зайнятих у цей період виготовленням керамічних виробів в Харківській губернії основна маса була вже сконцентрована у Валківському (25 %), Ізюмському (19 %), Старобільському (14 %) і Охтирському (8 %) повітах [17, с. 96]. При цьому особливо виділялися 14 географічних центрів промислу, де було зосереджено близько 76 % народних керамістів губернії. Але незмінним лідером, як і в попередній час, залишалася с. Нова Водолага. Там нараховувалося 308 гончарів, що складало майже 20 % їх загальногубернської кількості. Нововодолазькі гончарі виробляли найрізноманітніші

керамічні товари не тільки для місцевого, але й для загальноросійського ринку. Щорічні обсяги їх виробництва досягали сорока тисяч карбованців, що також було найбільшим показником в регіоні. [12, с. 18, 19].

В цілому для народного гончарства Слобідської України щонайменше з часів неоліту та до 30-х рр. XX ст. було характерним як постійне зростання обсягів виробництва, так і значні позитивні перетворення у сфері організації та техніки цього промислу. В ньому спостерігалось поступове вдосконалення основних технологічних прийомів, все частіше застосовувались новий інструментарій та різноманітні відносно складні механічні пристосування, що стало особливо характерним для кінця XIX та для перших трьох десятирічь XX ст. Асортимент побутових та художніх керамічних виробів ставав у цей час на Слобожанщині все більш різноманітним, почало широко розвиватися майолікове виробництво, при цьому вироби народних гончарів, як правило, випереджали за своєю якістю фабрично-заводські аналоги. Але одночасно виникла й тенденція до поступового нівелювання багатьох з місцевих художніх особливостей гончарства. Жива художня творчість народних майстрів стала поступово губитися в масі стандартно спрощених виробів з глини.

Гончарство як вид допоміжного промислу та важлива форма існування на Слобідській Україні народної прикладної творчості не припинилися й після проведення тут радянською владою насильницької колективізації, яка знищила головну соціальну базу гончарства — вільне селянство. Хоча технічний прогрес та масовий випуск фабрично-заводської керамічної продукції в середині та другій половині XX ст. призвів до того, що в цей період вироби гончарів практично витіснилися з повсякденного вжитку, слобожанські гончарі здебільшого перейшли на виробництво сувенірів та інших художніх речей, які завжди будуть знаходити свого покупця. Більш того в наш час в умовах національно-культурного відродження українського народу стає можливим відродження багатьох з загублених за останні десятиріччя традиційних для Слобожанщини форм та видів народного гончарства. Таке відродження стає можливим на підставі товарно-ринкових відносин, що динамічно формуються в нашій державі, та якісно нової техніки, сучасних технологій і матеріалів. Все це відкриває у наш час дуже широкий простір для подальшого розвитку в регіоні народної творчості, зокрема, в галузі дрібного гончарного виробництва.

Список використаних джерел та літератури.

1. Пошивайло О. М. Етнографія українського гончарства. Лівобережна Україна. — К.: Молодь, 1993. — 397 с.
2. Харьковский исторический музей. Путеводитель. — Х.: Прапор, 1981. — 104 с.
3. Історія Слобідської України. Навч. посібник з народознавства та краєзнавства / За ред. В. І. Торкатюка, О. Л. Сидоренко. — Х.: Основа, 1998. — 368 с.
4. Егоров В. Л. Золотая орда: мифы и реальность. — М.: Знание, 1990. — 63 с.
5. Багалея Д. І. Історія Слобідської України. — Х.: Основа, 1990. — 255 с.
6. Пичета В. И. История народного хозяйства в России XIX—XX вв. (Начало индустриализации и разложения крепостного права). — М.: Изд-во "Рус. Книжник", 1922. — 127 с.
7. Архів Російського державного музею етнографії. Ф.1. — Листування із співробітниками і кореспондентами музею.
8. Російський державний архів економіки. Ф. 9740. — Рибников Олександр Олександрович.
9. Отчеты и исследования по кустарной промышленности в России. — СПб.: Тип. В. Киришбаума, 1892. — Т. 1. — 511 с.
10. Иванов В. В. Гончарное производство. — Х.: Тип. губ. правления, 1891. — 63 с.
11. Труды комиссии по исследованию кустарных промыслов в Харьковской губернии. — Х.: Тип. губ. правления, 1882. — Вып. 1. — 111 с.
12. Харьковская губернская земская управа. Доклады Харьковской губернской земской управы губернскому собранию 1908 года: Об развитии кустарной промышленности. — Х.: Изд-во губ. зем. управы, 1908. — 53 с.
13. Труды комиссии по исследованию кустарной промышленности в России. — СПб.: Тип. В. Киришбаума, 1880. — Т. 5. — 329 с.
14. Російський державний історичний архів. Ф. 395. — Відділ сільської економії та сільськогосподарської статистики.
15. Там же. Ф.398. — Департамент землеробства.
16. Там же. Ф. 1331. — Комісія по дослідженню кустарної промисловості в Росії при Раді торгівлі й мануфактур.
17. Статистический справочник по Харьковской губернии. — Х.: Т-во "Печатня С. П. Яковлева", 1914. — 179 с.

ЗОЛОТЕ КОЛО ГОСПОДАРІВ ЧИСТОЇ ВОДИ

О. В. Коваль, художній керівник
дитячого фольклорно-етнографіч-
ного гурту "Вербиченька" (сmt.
Нова Водолага Харківської об-
ласті)

Запропоновані сценарії — це творчий доробок дитячого фольклорно-етнографічного гурту "Вербиченька", на чолі з відмінником народної освіти О. В. Коваль. Шість років існує цей колектив при районному Будинку дитячої та юнацької творчості Нової Водолаги, що на Харківщині. Майже 80 різних за віком дітей, об'єднує творче кредо "Вербиченьки":

- виховувати в собі шанобливе ставлення до матеріальних і духовних цінностей українського народу та народів інших національностей, що проживають на території України;

- розвивати особисту внутрішню культуру, продовжувати і примножувати культурні надбання, впроваджувати у свій побут загальнонаціональні традиції, обряди, звичаї;

- сприяти розвитку рідної мови;

- брати участь у фольклорно-етнографічних експедиціях, збирати фольклор рідного краю, вивчати мікротопоніми селища.

Вашій увазі представлено п'ять сценаріїв:

1. "Золоте коло";
2. "Бо прийдуть до тебе три пазники в гості";
3. "Засівайся ниво";
4. Святий Юрій на поріг весну приволік";
5. "Як вродиться жито, то й будемо жити".

Всі вони базуються на етнографічному матеріалі як свого району, так і на детальному вивченні фольклорної спадщини носіїв традиції інших регіонів Харківської, та деяких областей України (Сумської, Полтавської).

Наприклад, у купальському обряді (сценарій "Золоте коло") використані пісенні традиції Балаклійського, Зміївського, Ізюмського, Лозівського районів нашої області та Охтирського району Сумської області.

Поштовхом для створення сценарію пізнавальної програми "Святий Юрій на поріг весну приволік" стали народні прислів'я та прикмети. Вони разом з пісенним та ігровим фольклорним матеріалом нашої області і створили децю новий сценічний варіант весняного землеробського свята.

А сценарій "Золоте коло", який складається із 4-х свят сонячного кола — Коляди, Великодня, Купала й Калити став абсолютним переможцем Всеукраїнської експедиції "Краса і біль України" за 1998 рік.

Треба зазначити, що всі сценарії свят мають характер розважально-пізнавальних програм, розраховані на сценічний варіант втілення фольклорного матеріалу.

Автор сценаріїв, художній керівник "Вербиченьки" — О. В. Коваль,

вважає, що саме такі яскраві за формою і глибокі за змістом програми викликають живий інтерес як дорослих, так і маленьких глядачів, пробуджують інтерес до свого історичного минулого.

До кожного сценарію цієї збірки подані нотації. Значну частину цих розшифровок здійснила музичний керівник колективу Т. П. Коваль — дочка О. В. Коваль. Так вже склалося у цій сім'ї, що любов до фольклору стала справою родинною. Тому й маємо надію, що ніколи не перерветься зв'язок поколінь.

Л. І. Стрельникова, провідний методист
Харківського обласного центру
народної творчості

“ЗОЛОТЕ КОЛО”

Ведуча: Ми сьогодні зібрались, щоб віддати дань нашому великому світилу — Сонцю. Український народ здавна був сонцелюбний і сонцепоклонний. Все наше життя обумовлене взаємодією Золотого кола, тобто взаємодією кругоруку Сонця і Землі.

Незгасне світило у світоглядному розумінні українського хлібороба було основною духовною та енергетичною силою, яка запечувала життя всьому. Воно осявало його буття, надихало на художню творчість, сприяло врожаю “жита, пшениці та всякої пашниці”, вселяло надію, “що на той рік буде краще, ніж торік”.

Суть Сонця одна: давати життєносну силу землі, воді і всьому суцільному. В різні пори сонячного сяяння наші пращури дали йому відповідні священні імена. Так, узимку його обожнювали, як Дажбога (Дайбог), Коляду. При переході із зими на весну воно було у образі Колодія. Весною сонце давало життєвий лад і ставало Ладом (Ладом). З’являлось в образі Ярила — дужої ростучої і квітучої сили. Літом втілювалося у блискотючу і гримкотючу постать Перуна. На вершині року Сонце вигравало буянням і стиглістю Купайла. У жниве яну пору приходило із статками Велеса (Волоса). Восени його родюча доброта переходила у мужність Хороса.

Сонцю, як всемогутньому богу і подателю благ, наші предки присвятили чотири найосновніші свята на кожную пору року: Коляду, Великдень, Купайло, Калиту.

Діти: — Перше із свят Сонячного кола — **Коляда** — уособлює народження Сонця в новому літі. В час зимових двотижневих святко люди вдіаювають основні джерела життя: Сонце, Землю, Воду.

— Відповідно до космічних ритмів у період зимового сонцестояння, через 15 днів після зимової ночі, Сонце набуває теплової сили.

— Щорічно свято Коляди припадає на 7 січня і всі двотижневі відзначення його оспівуються колядками та щедрівками.

Чути, чути, чути дзвін
За сто сім далеких гір —

То з далеких гір сюди
Іде свято Коляди.
Ой, ішла колядка
Вулицями в місті
У стрічках сріблястих.
В світлому намисті.
Стукала у вікна:
— Відчиняйте двері,
Дозвольте вітати
Вас на свят-вечері.

Щедрівка “А в полі, в полі там плужок оре”¹

А в полі, в полі там плужок оре
Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на весь вечір.
А за тим плужком сам Господь іде,
А за Господом — Діва Марія.
Діва Марія ризи носила,
Ризи носила, Бога просила:
— Роди, Боже, нам жито — пшеницю,
Жито — пшеницю, всяку пашницю.

Господиня: Принесла я вам зерно.
Подивіться, ось воно.
Скільки в небі зірочок,
Стільки в жмені зерничок.
Ану, хлопці та дівчата,
Зберіть скоріш оці зернята.

(Господиня висипає зерно, діти збирають, промовляючи “ко-ко-ко”)

Господиня: Треба більше зерна назбирати,
Щоб влітку стільки курчаток мати.

Господар: Ось тобі, хлопчику, горіх,
Щоб ти був розумнішим від усіх.

¹ Див. нотації до сценарію “Бо прийдуть до тебе три празники в гості”, с. 114

Господиня: Сипну гарбузового насіння, а ти, Іванку, покачайся, щоб великі гарбузи вродили в наступному році.

(Іванко качається)

Щедрівка "А в полі, в полі там три дороги"¹

А в полі, в полі там три дороги,
Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я.
Там собиралось три товариші:
Перший товариш — Сонце ясененьке,
Другий товариш — Місяць повненький,
Третій товариш — Дощик дрібненький.
А Сонце каже: "Як ізйду я,
Як ізйду я в неділю рано".
А Місяць каже: "Як освітю я,
Як освітю я звечора вночі".
А Дощик каже: "Як упаду я,
Як упаду я тричі на мая",
Уроди, Боже, жито — пшеницю,
Жито — пшеницю, всяку пашницю.
Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я,
Мішок вівса, щедрівка вся.

Господар: А у мене мандрик є, а він сили придає.
Хто його дістане, той всесильним стане.

(Гра "Спіймай мандрик". Мандрик підвішують на коцюбу на мотузці. Господар тримає коцюбу, а діти намагаються дістати мандрик, підстрибуючи)

Колядка "Ой на річці, на Йордані"

Ой на річці, на Йордані,
Там Пречиста ризи прала.
Та й попрала, повішала.

¹ Див. нотатці до сценарію "Бо прийдуть до тебе три празники в гості", с. 113

На калині, на малині,
На червоній ягодині.
Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на весь вечір.
Де взялися янголята,
Взяли ризи на крилята,
Та й понесли по-під небесами,
А небеса розтворились,
Усі святі поклонились.
Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я.

Діти: — Ритуальною стравою на свято Коляди є кутя і узвар. На святковому столі у свят-вечір повинно бути 12 пісних страв: кутя, узвар, смажена риба, пісний борщ, тушкована капуста, гриби, голубці, пшоняна каша, оселедці, салат з буряка, квасолеві оладки, пироги з маком, капустою, грибами, картоплею.

— За взаємодією Золотого кола зима змінюється весною. тому друге свято Золотого сонячного кола — **Великдень** — Великий день весни.

— Великдень має не постійну дату і святкується після весняного рівнодення, від кінця березня і до початку травня, але святкування триває два тижні.

— Співом веснянок, іграми, вінками, коловими та хвилястими рухами, вогнищами, писанками, великодніми хлібами люди віддають шану Сонцю і Воді, які сприяють росту і розвитку всього живого.

На дзвіниці дзвонять дзвони,
Великодні, голосні,
Всюди — втіха, всюди — гомін,
Всюди — радісні пісні.
Це ж Ісус воскрес з могили,
І воскресла с ним весна.
Квіти сині, жовті, білі
Розсипає скрізь вона.
Любі друзі, добрий ранок!
Всім привіт, Христос воскрес!
Час співати нам веснянок,

Щоб із серця смуток шез!
Великодніми піснями
Звеселяймо Божий світ,
Щоб почули й за морями
Про український славний рід!
Радуйтеся щиро нині,
Бог дав щастя всій родині,
Бог дав щастя нам з небес,
Христос воскрес, Христос воскрес.

Великодня пісня “Христос воскрес!”
(виконується речитативом)

Христос воскрес,
Та й нас вознес.
Там пташки літали,
Хороше щебетали:
— Христос воскрес!

Діти: — Існує давній звичай святити у церкві вербові гілочки, а
потім бити ними один одного на щастя, на здоров'я.

(Діти утворюють коло, дитина у центрі кола злегка б'є всіх інших ос-
вяченою гілочкою верби)

Хоровод “Верба б'є”¹

Верба б'є, не я б'ю,
За тиждень Великдень
Уже недалечко червоне ячко,
Живи не вмирай
Та пасочки дожидай!

Діти: Ой писали писанку,
Писанку-колисанку,
Різними розводами,
Символи знаходили.

¹ Див. нотації до сценарію, с. 91

Ой писали писанку,
Мов мережку-вишивку,
До богів розмову,
Сяйну, кольорову.

Писанки з мережками
Стали обережками,
В них чаклунь записана,
Зло вбиває списками.

В цій писанці українська
Душевна глибина,
Жива блакить барвінка
Й хода весни красна.

Гра з писанкою "Ходить Йванко"

Ходить Йванко по риночку
Та й купує писаночку.
Йванку, Йванку вродливий,
Йванку, Йванку чорнобривий,
Будеш мати, будеш мати,
Що дівчині дарувати.

(Діти йдуть по колу, у центрі якого писанка. Після сказаного кожен хлопець намагається першим вхопити писанку і подарувати її дівчині)

Діти: — З настанням великодніх свят співалися веснянки, гаївки.

Адже із воскресінням Ісуса Христа воскресла весна, оживає все навколо, переповняє душі радістю, вірою в добро, щастя.

Світить зоря, світить ясна,
Іде весна, іде красна.
Як махнула свяченою вербичкою —
Розлилася в лузі водичкою,
А як крашанку взяла —
Зовсім зимонька втекла.
Веснянку діти хороводять:
Христос воскрес, Христос воскрес.
Сьогодні й сонце не заходить,
А сяє й сяє із небес.

Веснянка “Ой весно, весно”¹

Ой весно, весно, весняночко!

Де твоя дочка, паняночка?

— Десь у садочку шиє сорочку —

Шовком та біллю все про неділю.

} двічі

Ой весно, весно, веснівочко,

Що ж ти принесла та й дівочкам?

— Багато діла та ще й ізрання,

Тільки в неділю трохи гуляння

} двічі

Ой весно, весно, ти квіточко!

Що ж ти принесла та й діточкам?

Усім хлоп'ятам — по батіжочку, —

Усім дівчатам — та й по віночку.

} двічі

Діти: Христос воскрес, Христос воскрес!

Земленька зі сну збудилась,

В трави, в квіти замайлась,

Звір і пташка веселиться,

Миром Божий світ краситься.

Люди, Бог дав мир з небес

Христос воскрес!

Всі: Воістину воскрес!

Як заспівають дзвони про свободу

І в зливі сонця згине лютий сніг, —

Великий день великого народу,

Мов писанка, засяє для усіх

І стане весь народ наш на коліна

В могутнім співі дзвонів і сердець.

І так воскресне наша Україна,

Як він воскрес — великий Бог-творець!

Ведуча: Ритуальна страва на великодні свята — пасха — високий, здобний хліб і крашанки — символ сонця і вічного життя на землі.

Трете свято Сонячного кола — **Купайло**. Воно рівноцінне Коляді і святкується через півроку після нього: 7 липня, тобто на 15

¹ Див. нотації до сценарію “Святий [Орій на поріг весну приволік”, с. 134

день після найкоротшої ночі.

У цей час природа перебуває у життєтворчому шлюбі — весілля богині води Дани і бога світла Леля. Люди вшановують, як молодого і молоду Сонце і Воду, котрі дають найвищий розвиток дозрівання. Купальські пісні — молитви на пошану Сонця і Води.

(Хлопці заносять вербу — купайлицю)

Пісня "Як летіло помело"¹

Дівчата: — Купайло, Купайло, де ти зимувало?

Хлопець: — На вербі!

Дівчата: — Купайло, Купайло, йди до нас!

Хлопець: — Не піду!

Дівчата: — А ми тебе займемо!

Хлопець: — Не займайте, дівчата!

Дівчата: — А ми тебе займемо, займемо...

Хлопець: — Зараз, зараз. Іду вже!

Хоровод "Коло Купало обметено"²

Коло Купало обметено,

Ще й барвіночком заплетено.

Наше Купало з верби, з верби,

А ти, Іванку, прийти, прийди!

Ведуча: Лялька Марина була неодмінним супутником купальського свята.

(Хлопці несуть солом'яну Марину, обносять її навколо верби)

Пісня "Дівка Марина"³

Дівка Марина в броду стояла,

На Івана, на Купала.

В броду стояла, перевіз держала.

На Івана, на Купала.

¹ Див. нотації до сценарію, с. 91

² Див. нотації до сценарію, с. 92

³ Див. нотації до сценарію, с. 93

Прийшли до неї хлопці — молодці,
На Івана, на Купала.
— Дівко Марино, перевези нас!
На Івана, на Купала.

Дитина: Дівчата запітали вінки, пускали їх на воду, ворожили на них.

Хоровод “Гей на Івана, гей на Купала”¹

Гей на Івана, гей на Купала,
Красна дівчина долі шукала.
Долі шукала, віночок вила,
Вслід за водою його пустила.
— Пливли, віночку, на бистрий вирій,
Вийіс, віночку, де живе милий.
Поплив віночок ген за водою,
Серце дівчини забрав з собою.
Край бережечка зів'яв поволі,
Не дав Купайло дівчині долі.

Дитина: Жарті, пустоці, ігри дівчат і хлопців були неодмінним супутником купальського свята.

Пісня “Івана Купала”²

Івана Купала у річку вкидала,
У-у-у!
Хліба-солі не купила,
Івана втопила, у-у-у!

Дитина: Обрядові страви на купальському святі — варені яйця і напій з червоних ягід.

Пісня “Ой, на Івана та й на Купала”

I — Ой, на Івана та й на Купала

¹ Див. нотації до сценарію, с. 93

² Див. нотації до сценарію, с. 91

Приспів:

Ой, плино вино в неділю рано,
В неділю раненько, за морем далеко.

(після кожного куплету повторюється)

- II — Ой, вишні-черешні рясненько зацвіли,
III — Рясно зацвіли, та мало вродили.
IV — Тільки й уродили чотири ягідки,
V — Що перша ягідка — та Олеся-дівка,
VI — А друга ягідка — та Наталка-дівка,
VII — А третя ягідка — та Марина-дівка,
VIII — Четверта ягідка — та Оксана-дівка.

Дитина: Наш народ возвеличує Сонце, оспівуючи його життєдайну силу в купальських піснях.

Пісня “Як летів Шеремет”¹

Дитина: З повагою до Сонця зверталися і в жнива:

Вже сонечко котиться,
Нам додому хочеться, —

співається у жниварській пісні.

Калита — це четверте свято Золотого кола. Воно відзначається 1го грудня (раніше це припадало на останній день осені — 30 листопада) Калита символізує згасання теплової і світлової сили Сонця наприкінці року. Тому люди намагаються доїхати до неї вогняним конем, аби взяти і душу її вогненної величі.

Нехай наша калита,
Буде красна та пригожа.
Нехай наша калита,
На сонечко буде схожа.

Ой калита, калита,
Із чого ж ти вилита?
— Ой, я з жита сповита,
Ой, я сонцем залита.
Для красного цвіту,
Для білого світу.

¹ Див. нотації до сценарію, с. 94

Дитина: Кожен хоче вкусити калиту, щоб набратися від неї сонячної енергії та сили.

(Осідлавши коцюбу¹, виїжджає парубок кусати калиту, яка причеплена до сволоку)

- Здоров був, пане Калитинський!
- Здоров був, пане Коцюбинський!
- Я їду калиту кусати!
- А я буду сажею писати!

(Парубок стрибаючи на коцюбі намагається відкусити кусок калити. Пан Калитинський перешкоджає йому. А тим часом гурт дівчат і хлопців намагається розсмішити пана Коцюбинського)

- Поганяйте, пане, коцюбу, розкривайте на калиту свою губу!
- Що за пан такий вельможа, що коржа вкусить не може?
- Розкривайте ширше рота, щоб такий був, як ворота!

(Парубок сміється, йому Калитинський малює "вуса". Далі коцюбу сідає одна з дівчат, під'їжджає до калити)

- Здоров був, пане Калитинський!
- Здорова була, пані Коцюбинська!
- Я їду калиту кусати.
- А я буду по зубах кресати! Пані Коцюбинська, ти вчора на женихів ворожила?
- Авжеж, чобота через хату кидала.
- І перекинула?
- Перекинула!
- І куди носок чобота повернувся?
- Та, кудись у поле!
- О, то треба повідомити діда Омелька з хутора, хай до весілля готується, таку гарну наречену йому доля посилає.

(Дівчина і всі присутні сміються. Пан Калитинський хоче вимазати її сажею, але вона вправно вивертається і втікає)

¹ Коцюба — кочерга з приплюснутим краєм. призначалася для вигрібання жару з пічі

Гра "Калита"

Калита, калита із-під неба вигляда,
Хто її дістане, той всесильним (вродливим, щасливим, кра-
сивим) стане.

Гоп! (Усі підстрибують до калити)

Всі: Доле, доле, іди до нас калиту їсти!
Калита, калита, ти солодка була,
Як ми її з'їли, до сонця злетіли.

(Усі відкусюють від калити, луценої по колу)

Дитина: Як ми кусали,
Від сонця силоньку дістали.
Нехай наша калита
Щодень сонця прибавля!

Ведуча: Як бачимо кожна пора Золотого кола Сонця має свої свя-
тощі, висвічує своїми барвами, видзвонює мелодіями, своєрідними
інтонаціями. Народні святкування тісно пов'язані один з одним і
відзначаються щороку у чіткій послідовності.

Здійснює Сонце річне Золоте коло. За ним вертить коло
своєї творчості наш народ, втілюючи у нього свій світогляд. знан-
ня, художні образи, ритуальні дієства та пісні.

Старовинне привітання сонечку

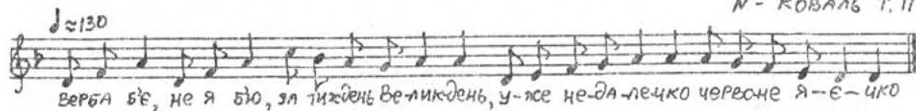
Добридень тобі, сонечко ясне,
Ти святе, ти ясне, прекрасне,
Ти чисте, величне, поважне.
Ти освічуєш гори і долини,
І високі могили.
Освіти й мене перед усім миром,
Перед панами, перед царями,
Перед усім миром християнським.

Ведуча: Тож, нехай благословенні будуть небеса, і ясне сонце, буде бла-
гословенне!

Світла і, сонячної долі усім Вам!

ВЕРБА Б'Є

с. НОВА ВОДОЛАГА ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛ.,
R-02.94, КАРЮДОЗНАВЧ. ГУРТ „ВЕРБИЧЕНЬКА”
І - БОРИСЕНКО М.М., 1900 р.н.,
М - КОВАЛЬ Т.П.

ЇВАНА КУПАЛА

с. НОВА ВОДОЛАГА ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛ.
R-02.94, ГУРТ „ВЕРБИЧЕНЬКА”
І - РОГОЗІА К.А., 1919 р.н.
М - КОВАЛЬ Т.П.

ЯК ЛЕТИЛО ПОМЕЛО

с. ЛАНТРАТІВКА ОХТИРСЬКОГО Р-НУ
СУМСЬКОЇ ОБЛ. (Фолькл. гурт)
R-12.91. ЛЕБЕДИНСЬКИЙ Д.О.
М - СЕМЕНОВА М.О.

ІV ЇВАНОВА ГОЛОВА ЗАКУРИЛАСЯ,
КУПАЛА НА ЇВАНА!

V А ДІВЧАТА З РАДОЩАМИ
НОСЯТЬ ВДРУ ПРИГОРЩАМИ,
ВСЕ ТУШИТЬ, ВСЕ ТУШИТЬ.

КОЛО КУПАЛА ОБМЕТЕНО

М. ІЗЮМ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛ.
РТА N - СЕМЕНОВА М.О.,
І - КАШИРОВА В.Є. 1927 р.н.
(РОДІМ З С. НОВОСЕЛІВКА
ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛ.)

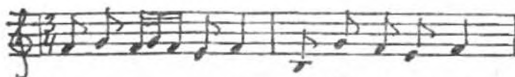
КОЛО КУПАЛА ОБМЕТЕНО, ЦЕЙ БАВІНОЧКАМ ЗАПЛЕТЕНО.

ОЙ ДА НА КУПАЛА

С. КОВАЛІВКА
КРАСНОКУТСЬКОГО Р-НУ
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛ.
(ЗБІРКА "ПІСНІ СЛОБІДСЬКОЇ
УКРАЇНИ", Х. "МАЙДАН", 1996 р.)

ОЙ ДА НА КУ-ПА-ЛА ТА ЩЕЙНА І-ВА-НА.

ЩИПЛЕНО ВИНО ВНЕ-ДІ-ЛЮ РА-НО,

ВНЕ-ДІ-ЛЮ РА-НЬ-КО, ЗА МОРЕМ ДА-ЛЕ-КО.

ДІВКА МАРИНА

$\text{♩} = 120$
Одна Гурт

1. ДІВКА МАРИНА ВЕРОДУ СТОЯ-ЛА. НА КУ ПА ЛА!
1. ДІВКА МАРИНА ВЕРОДУ СТОЯ-ЛА. НА У-ВА — НА!

с. Чернеччина Краснокутський р-н
Харківської обл.
(збірка "Пісні Слобідської
України", Х., "Майдан", 1996 р.,
упорядник Новікова Л. І.)

Гей на ІВАНА

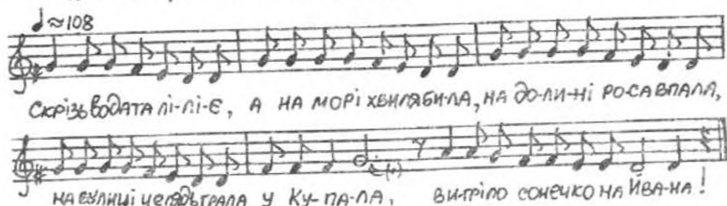
$\text{♩} \approx 160$
Одна Гурт

I Гей на ІВАНА, гей на КУПА-ЛА, КРАСНА ДІВЧИ НА ДОЛІ ШУ-КА-ЛА. -КА-ЛА.
II ДОЛІ ШУКА-ЛА...

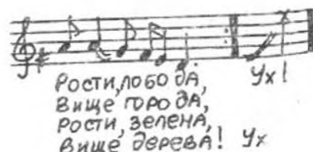
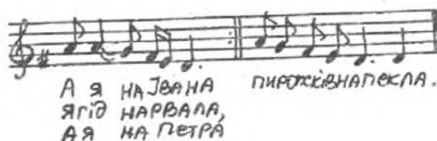
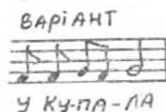
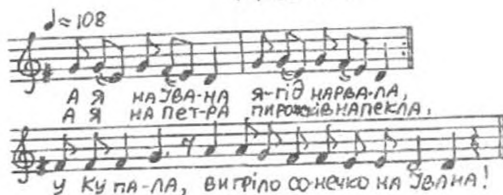
с. ЛАНТРАТІВКА Охтирський р-н
СУМСЬКОЇ ОБЛ.
R-12.91. Лебединський Д. О.
N- СЕМЕНОВА М. О.

Як летів шеремет
(купальська)

с. Лиман, Зміївський р-н,
Харківська обл.
Р-08.95р, Семенов М.О., Олійник Н.П.
І - Топ'як, Гурт, Чиста Кришниця СБК
М - Семенова М.О.
(Збірка, Муравський шляхом ХОУН,
1996р.)

Приспів:

БО ПРИЙДУТЬ ДО ТЕБЕ ТРИ ПРАЗНИКИ В ГОСТІ

Сценарій різдвяних свят з використанням обрядових дійств та пісенного матеріалу Харківської області.

Колядка “Добрый вечер”¹

- Застеляйте столи, та все килимами.
- Та кладіть калачі з ярої пшениці
- Бо прийдуть до тебе три празники в гості.
- Ой перший же празник — та Різдво Христове
- А другий же празник — Василя святого
- А третій же празник — Святе Водохреща.

Ведуча: Здавна на Україні різдвяні свята відзначалися з особливою врочистістю. Срібні дзвіночки дзвеніли під вікнами, і люди тішились, що до них ідуть аж три празники в гості. Всі три свята неодмінно супроводжували дідух та кутя. Дідух — сніп з жита чи пшениці, постійно стояв на покуті. А кутю варили з пшениці чи ячменю (у нас на Нововодолажчині переважно з ячменю) до кожного свята окремо. Відтак кутя мала свої назви:

- Багата — на Різдво,
- Щедра — на Новий рік,
- Голодна — на Водохреща.

(Бабуся разом з онуками веде розмову)

Діти: Бабусю, розкажи нам про сьогоднішній вечір
— Чому його називають святим?

Бабуся: Сідайте-но, мої любі, зручніше, та слухайте. Саме в цей вечір багато-багато років тому

По всьому світу стала новина:
Діва Марія Сина родила,
Сіном притрусила, в ясла положила

¹ Див. нотації до сценарію, с. 112

Господнього Сина.
Цілий світ без міри звеселився,
Як Ісус маленький народився.
Перші до Господньої дитини
Пастушки прибігли з полонини,
Перші Сина Божого вітали,
На сопілці коляду заграли,
Поклонились Божому дитятку,
Принесли у дар йому ягнятко,
Принесли свою любов дитячу
Та молитву щиру і гарячу.

Дитина: На честь цієї новини заспіваємо колядку рожденному Сину.

Колядка “Нова радість стала”¹

Нова радість стала, яка не бувала.
Над вертепом зізда ясна світу засіяла
Де Христос родився, з Діви воплотився,
Як чоловік пеленми убого повився.
Пастушки з ягнятком перед тим дитятком
На колінця припадають, Христа Бога вихваляють
Ой та Царю, Царю, небесний владарю,
Даруй літа щасливії цьому дому й господарю,
Даруй господарю, даруй господині,
Даруй літа щасливії нашій Україні.

Бабуся: У цей святий вечір вітають люди один одного з народженням Ісуса Христа, Сина Божого. У кожній оселі чекають, щоб хтось приніс святу вечерю. Вся родина збирається вдома біля різдвяної вечері.

Діти: — Я понесу вечерю хрещеній матері та батькові
— А я понесу вечерю бабусі Насті, нехай старенька зрадіє
— Бабусю, а коли вже пора буде вечеряти?

Бабуся: Тоді, мої любі, коли на небі зійде ясна зірка. Вона сповістить

¹ Див. нотації до сценарію, с. 112

усіх про народження Ісуса Христа.

Хлопчик: Ми з Оксанкою будемо виглядати зірку у вікно.

Бабуся: Добре. А ти, Іванку, постели сіна пахучого та неси кутю на покуть, постав біля жита, щоб хліб родив.

Дівчинка: А можна я віднесу кутю, бабусю?

Бабуся: Ні, дитинко, горщик з кутею має віднести на покуть тільки Іванко, тоді ніхто у нас не хворітиме, і всі хвороби з хати тікатимуть. А нам, дівчатка, жіночої роботи вистачить.

(Іванко постелив сіна на покуті, несе горщик з кутею)

Іванко:
Ко-ко-ко, несу кутю на покуть
На пахуче сіно,
Щоб курчата водились,
Узвар — на покуть.

Бабуся: А ви, дівчатка, допоможіть готувати мені вечерю.

(Дівчата з бабусею хазяїнують навколо столу)

Бабуся: Всього мав бути на столі дванадцять пісних страв.
Основна страва — кутя — вже готова, стоїть на покуті.
А ще узвар ми приготуємо.

Діти:
— А як його готують?
— Це смачний напій із сухих груш, яблук, слив, вишень
— Тут і пісний борщ
— І вареник із капустою і картоплею
— І голубці з гречневою кашею
— І гриби
— І капустяні оладки
— І смажена риба
— І горіхи

Бабуся: Поки будемо страви готувати, заспіваємо колядку.

Колядка “Ой рано-рано”¹

Ой рано рано півень заспівав,
Ой дай, Боже,
Ой рано, рано півень заспівав,
Святий вечір.
А ще раніше Микола й устав
Ой дай, Боже,
А ще раніше Миколка й устав
Святий вечір.

Бабуся: Поки ми готували вечерю, хліб спікся у печі. Без хліба святого немає свята.

Діти: Гарний хліб вдався
— Хліб зріс, не потріскався — буде нам добре здоров'я.
— Кажуть люди, який хліб спікся, такий і рік зустрівся.

Бабуся: Застилайте, дівчатка, білу скатертину. Ти, Іванку, неси кутю з покуті, став на стіл. А ти, Олеся — хліб святий.

Іванко: (несе кутю)
— Ось вам і кутя,
Щоб рідня була до пуття,
Нікого не цуралась,
Додому верталась.

Олеся: Кладу цей хліб до столу,
Щоб весь рік був хліб на столі,
Щоб паланиці водились,
Люди в хаті водились,
Рід лиха не знав,
Кожен силу мав.

Бабуся: А тепер, дівчатка, ставте на стіл всі 12 страв, які ми приготували до святої вечері.

(Ставлять страви на стіл)

¹ Див. нотації до сценарію, с. 112

Діти: А від нечистої сили покладем на стіл часник.
Свічки запалимо. То спомин про померлих родичів.
Їх душі з нами сьогодні теж вечеряти будуть.

Василько (дивлячись у вікно): Погляньте, вже зоря на небі зійшла.

Оксанка: Ой, та яка ж ясна!

Олеся: Це вона принесла нам радісну звістку про народження Ісуса Христа.

Бабуся: Сідайте ж за стіл, мої любі. Відвідайте куті святої, покуштуйте смачного узвару. Нехай свята кутя придасть нам силу і здоров'я.

(Діти стають навколо столу)

Всі: Свята кутя, дай нам буття!

(Всі сідають. До хати заходять дівчинка і хлопчик — вечірники — з вузликом в руках)

Вечірники: Прислала мама й тато вам вечерю.
Зі святим Різдвом вітаю,
Здоров'я всім бажаю:
Господарю — на воли,
Господині — на квочки,
Хлопцям — дівчатам — на гуляння,
Малим дітям — забавляння,
Христу-Богу — вихваляння!
Зі святим вечором будьте здорові!

Бабуся: Заходьте, дорогі хрещеники. Відвідаємо вашої вечері

(Розмотує вузлика, куштує кутю)

Хто ж кутю варив? Ох, і смачна. А хто ж такі піріжки пік?
Сідайте до нашого столу. Відвідайте нашої куті.

(Всі вечеряють)

На фоні колядки “Нова радість стала”

Ведуча: Вранці, прокинувшись до світ сонця, хлопчики пахोलювали.

Пахолик: Я маленький пахолик
Родився в вівторок,
А в середу рано
До школи дано
Я йду плачу
Стежки не бачу,
Двері відчиняю,
Через поріг переступаю,
Вас с празничком поздоровляю!

Ведуча: Цілий день ватага хлопців та дівчат ходила по селу з хати в хату, вітаючи всіх з Різдвом Христовим.

Звіздар ніс зірку, в середині якої горіла свічка, зірка крутилась, а колядники співали.

Гряді зізда чудна
З востока до полудня
Пред вертепом сіяє,
Христа Бога являє.
Бог — создатель всьому миру,
А хазяїн всьому ділу
Многії, многії, многії літа.

(Підходять інші колядники, співають)

Тропар "Рождество твоє Христе Боже наш"

Рождество твоє, Христе Боже наш,
Восня мира свет разума
В небе звезда, служащая звездой, чахуйся
И тебе кланяемся солнцу правды.
И тебе видється с высоты востока
Господи, слава тебе!

Христос рождається, слава тебе!
Христос на землі, вознесися.
Поди, Господи, вся земля, вся земля и весели
Господу владыке прославимся.

Ведуча: Господарі віддячували колядників пряниками, горіхами, пирогами, варениками, грішми, дорослих — горілкою.

Тоді колядники жартували:

А хазяин задрожал,
За графином побегал,
Он оттуда идет
Нам по рюмочке несет.

А хазяйка задрожала,
За шкатулкой побегала,
Она оттуда идет
Нам по рублику несет.

Ведуча: На Маланки напередодні Нового року — щедра кутя, щедрий вечір. Із жартами, сміхом ідуть щедрівники з хати в хату, вітаючи всіх зі святом. Тут і чарівна дівчина Меланка, і вдалий хлопець Василько, і славний козак, і Котигорошко, і цигани, і відьми та чорти, і весела коза — всі вони жадані гості в кожній оселі.

За дверима чути голоси:

Щедрівники: Тьютю, пустіть щедрувати

Господарі: Нічого давати!

Щедрівники: Пустить щедрувати!

Господарі: Кішка пряники!

Щедрівники: Пустить щедрувати!

Господарі: Та заходьте вже до нашої хати!

Щедрівники (заходять):

Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на весь вечір!

Щедрівка “А дома, дома пан господан”¹

А дома, дома пан господан?
А ми знаємо, що він дома,
Що він сидить в кінці стола,
А на ньому шуба люба,
А в тій шубі калиточка,
А в калиточці сто золотих,
А між ними — купа червоних,
Щастя бажаєм роду цьому,
Дайте червоний та й по всьому.

Щедрівник: Щедрий вечір, добрий вечір,
Цьому дому на весь вечір,
Добрий вечір, господарю,
І всій вашій родині,
Щоб жили ви в щасті й мирі
Навіки віднині.

Господиня: Це ж ти у нас перший щедрівник, сідай же отут на порозі,
щоб добро сідало в хаті, щоб старости сідали, бо у нас є дівка на
виданні, щоб квочки сідали та курчат висиджували.

Господар: Щоб добра доля нас любила,
Пощедруйте нам щиро.

Щедрівка “А в полі, полі там три дороги”²

А в полі, полі там три дороги

Приспів: Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на весь вечір!

¹ Див. нотації до сценарію, с. 112

² Див. нотації до сценарію, с. 113

Там собиралось три товариші:
Перший товариш — сонце ясененьке,
Другий товариш — місяць повненький,
Третій товариш — дощик дрібненький,
А сонце каже: "Як ізійду я,
Як ізійду я в неділю рано".
А місяць каже: "Як освітю я,
Як освітю я звечора вночі".
А дощик каже: "Як упаду,
Як упаду я трічі на мая".
Уроди, Боже, жито пшеницю,
Жито пшеницю всяку пашницю,
Мішок вівса, щедрівка вся.

Господарі: Ой гарно щедрували,
Душу й серце радували.

(Господиня висипає жменю зерна на підлогу)

Господиня: У нас є для вас зерно
Подивіться, ось воно.
Скільки в жмені зерничок,
Стільки влітку курочок.
А-ну, хлопці та дівчата,
Зберіть скоріше ці зернята.

(Щедрівники вибирають зернята, промовляючи ко-ко-ко)

Господиня: Треба більше зерна назбирати,
Щоб влітку стільки курчаток мати.

Господар: Ось тобі, хлопчику, горіх,
Щоб був розумнішим від усіх.

Господиня: Сипну гарбузового насіння, а ти, Іванку, покачайся, щоб такі
великі гарбузи вродили в наступному році.

(Хлопчик качається)

Господар: А у мене мандрик є,
А він сили придає,
Хто його дістане,
Той всесильним стане.

(Діти, підстрибуючи, намагаються дістати мандрик, який господар, тримає вгорі, прив'язаним мотузою до коцюби. За дверима чути гомін, сміх, заходять інша група щедрівників)

Щедрівники: Добрий вечір вам, люди добрі,
У ваших дверях чотири дошки,
Пустіть Меланку у хату трошки.

(Заходить Меланка)

Щедрівка "Меланка ходила"¹

Меланка ходила,
Василька просила:
— Васильку, мій батьку,
Пусти мене в хатку,
Я жита не жала,
Чесний хрест держала,
Золоту кладільницю клала,
Ой радуйтеся, люди,
Христос у вас буде,
Богу свічу ставте
А нам пиріг дайте.

Господиня: Гарно щедрували, тож тримайте пиріг.

(За дверима чути голоси)

Хазяїне, пустіть кізоньку до хати!

Хазяїн: Та ні, ви вже мені всю хату вистудите!

Щедрівники: А в нас кізонька маленька, в любу шпариночку пролізе!

¹ Див. нотації до сценарію, с. 113

Хазяїн: Та заходьте!

(Заходять щедрівники, Василько веде Козу)

Василько: Ой, хазяїну, у вас хата тепла, ви люди добрі, а собаки у вас злі
— обідрали бік нашої кози.

(Співає) Дайте троячок
 Залатати кізониці бочок } 2 р.¹

Хазяйка: Отій козі троячок? Не дам!

Хазяїн: Та давай уже дамо.

Хазяйка: Не дам!

(Хазяйка іде сердита, а колядники їй услід співають)

Співають: А в дядька, дядька дядина гладка,
 Не хоче устать, на колядку дать.
 А дядина мордується,
 Що в чоботи не взується,
 Узяла лопату, побігла за хату.

Хазяйка (повертається): Ах, то ви на мене?

Щедрівники: Не сердіться, хазяечко, ми вам краще заколядуємо.

Хазяйка: Ану ж заколядуйте.

(Щедрівники співають)

Колядую-дую,²
Де ковбасу чую,
А де не чуваю,
Там і не буваю!
Коляд, коляд, колядниця,
Увійшов я у світлицю.

¹ Див. нотації до сценарію, с. 113

² Див. нотації до сценарію, с. 114

У світлиці — гілочка.
Під нею — сопілочка.
Я в сопілочку заграю,
Щастя хаті побажаю,
Щоби добре тут жилося,
Щастя не перевелось!
Щедрівочка щедрувала,
У віконце заглядала,
Що ти, тітко, наварила,
Що ти, тітко, напекла,
Неси скоріш до вікна.
Колядин, колядин,
А я в батька один.
У короткім козушці,
Винесіть пампушку.
Та ще й пиріжок
Кладіть у мішок

Хазяїн: А що це коза ваша не стрибає? Чи не хоче, чи не вміє?

(Щедрівники співають)

Кізонько, поклонись,
Хазяїну в ніжки
Гоп-гоп, кізонько!
Кізонько, поклонись
Хазяєчці в ніжки,
Гоп-гоп, сіренька!

(Коза стрибає і падає на бік)

(Щедрівники співають)

Ой, кізонька впала, хвостик задрала!
Дайте кусок сала,
Щоб кізонька встала } 3 р.

Хазяйка: Нате вам сала. Гарна у вас коза.

(Коза встає)

Хазяїн: Ану, подивимось, куди коза рогом.

Щедрівники: Ось туди!

Хазяїн: Куди коза рогом, там жито стогом!

(Діти повторюють)

Хазяйка: Ану ж, чи крутить коза хвостом?

Щедрівники: Крутить!

Хазяїн: Якщо крутить коза хвостом,
Буде картопля рости кустом

(Діти повторюють)

Щедрівники: Годі вже козі скакати,
Слід козу почастувати!
Бо хто її не частує,
В того вона заночує
Го-го-го, коза,
Го-го, сірая,
Господар іде,
Ковбасу несе
Та ще й голубець,
На цьому — кінець!
Хай буде ваша хата
Добром і радістю багата!
З Новим роком! З новим щастям!

Ведуча: Вранці до схід сонця хлопці набирали повні кишені зерна і знову бігли від хати до хати, вітаючи всіх із Новим роком та із святом Василя святого. Вони сіяли зерно по хатах на щастя, на здоров'я, на Новий рік, щоб було краще, ніж торік. У нас на Нововодолажчині посипали на покуть, на образа, щоб господарі були задоволені.

(Заходять посипальники)

Посипальники: Сійся, родися, жито, пшениця,
Горох, чечевиця і всяка пашниця.
Внизу корениста, зверху золотиста
Щоб на майбутній рік
Було краще, ніж торік.
Щоб всього було доволі
І в коморі, і на полі.
Сію, сію, посіваю,
З Новим роком поздоровляю!
Сієм, сієм, засіваєм,
Повнисть, земле, урожаєм!
Щоб родилася пшениця
Й колосилася пашниця.
Житом, житом із долоні
Засіваю в вашій хаті.
Будьмо дужі та багаті.
Щоб збулося все нівроку
З новим щастям, з Новим роком!

Щедрівка "А в полі, полі там плужок оре"¹

А в полі, полі — там плужок оре,
А за тим плужком сам Господь іде.
А за Господом — Діва Марія.
Діва Марія ризи носила
Ризи носила, Бога просила.
Ризи носила, Бога просила:
— Зароди, Боже, жито — пшеницю,
Жито — пшеницю, всяку пашницю
На щастя, на здоров'я,
На Новий рік!
Сію, вію, повіваю,
Вас з празничком поздоровляю
І з Васильками.

(Посівають)

¹ Див. нотації до сценарію, с. 113

Ведуча: На Святє Водохреща (Йордан) люди ішли до річки або ставка. Там вони вирізали великого хреста з льоду, обливали його червоним буряковим соком. Приходив священник і освячував воду. Усі люди набирали собі у глечики тієї водиці і берегли її цілий рік, ласкаво називаючи водичкою — йорданичкою, бо це була жива вода, яка приносила здоров'я і красу. Всі співали:

Йордан, Йордан, вода студенька,
Пречиста Діва воду брала,
Своє дитя напувала.

У нас на Нововодолажчині у небо пускали голубів — то символ Духа Святого, що в образі голуба зійшов з небес. На честь Водохреща салютували залпами з рушниць. Старі люди (Борисенко М. М., 1900 р. н.) розповідають, що ця традиція — пускати голубів, салютувати з рушниць — була збережена навіть в роки Великої Вітчизняної війни в окупованій ворогом Новій Водолазі.

Священик ходив по селу скроплював святою водичкою — йорданичкою кожну оселю, щоб до людей у двір приходило тільки щастя, щоб обминали їх нечисті сили зла. Водою окроплювали двері, вікна, оселі, хліви, сараї, після чого крейдою малювали хрест.

Господиня: Глек водиченьки святої
Принесли на щастя — долю,
Аби вся наша родина
Жила у радості щоднини.

(Господар всіх присутніх окроплює свяченою водою)

Господар: Щоб хвороба до вашого тіла
Не знала ніякого діла.
Щоб українському роду
Та не було переводу!

Ведуча: Дівчата та хлопці умивалися свяченою водою з калиною.
Водичко — йорданичко,
Умий моє личко,
Щоб я була така красива,
Як красна калина.

Господиня: Треба задобрити Мороза, щоб не поморозив озимину, садовину, адже на Водохреща припадають найсильніші морози.

(Діти, тримаючи горщик із кутею, закликають)

— Морозе, Морозе, іди до нас кутю їсти!

Ведуча: На Водохреща востаннє звучали колядки та щедрівки.

Щедрівка “Ой на річці на Йордані”¹

Ой на річці на Йордані
Там Пречиста ризи прала.
Та й попрала, повішала
На калині, на малині,
На червоній ягодині.

Приспів: Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на весь вечір.

Де взялися янголята,
Взяли ризи на крилята.
Та й понесли попід небесами.
А небеса розтворились,
Усі святі поклонились.

Приспів: Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я.

Ведуча: Нехай же Різдв'яні свята несуть усім нам щастя і радість, втіху і добру долю! На цьому слові — будьте здорові!

Колядка “Добрий вечір тобі”²

А що перший празник
Зішле тобі втіху.

¹ Див. нотації до сценарію, с. 114

² Див. нотації до сценарію, с. 112

Радуйся!

Ой радуйся, земле, син Божий нар

А що другий празник

Зішле тобі щастя,

Радуйся!..

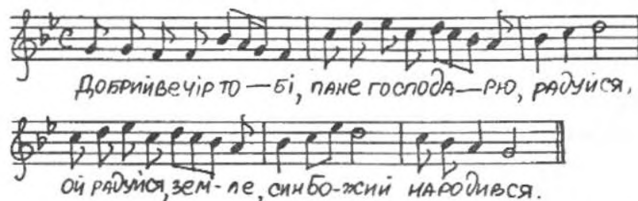
А що третій празник

Зішле всім нам долю,

Радуйся!

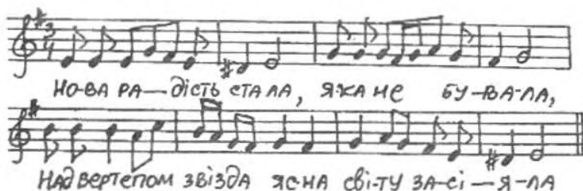
ДОБРИЙ ВЕЧІР ТОБІ
(КОЛЯДКА)

Збірка "Ой радуйся земле"
К. "Веселка", 1990 р.
(упорядник С. МАЙДАНСЬКА)

НОВА РАДІСТЬ СТАЛА (КОЛЯДКА)

Збірка "НОВА РАДІСТЬ СТАЛА"
К. "Веселка", 1991 р.

ОЙ РАНО — РАНО

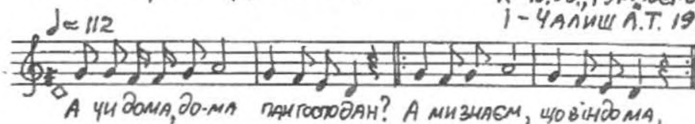
с. КРУЧИК БОГОДУХІВСЬКОГО РОДУ
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛ.
Р - 1984 р. (Збірка "Пісні
Слобідської України" Х.
"Майдан", 1996 р.)

ОЙ РА — НО, РАНО ПІВЕНЬ ЗА ПІ ВАВ, СВЯТИЙ ВЕ[ЧІР]!

А ЧИ ДОМА, ДОМА (ЩЕДРІВКА)

с. ЯБУХІНЕ НОВОВОДЛАВСЬКИЙ Р-Н
ХАРКІВСЬК. ОБЛ.
Р - 10.95, ГУРІ ВЕРБИЧЕНЬКА
1 - ЧАЛИШ А.Т. 1934 р.ч
Н - КОВАЛЬ П.

А в полі, полі
(щедрівка)

с. НОВА ВОДОЛАГА
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
R - 02.98. гурт "ВЕРБИЧЕНЬКА"
Н - КОВАЛЬ Т.П.
і - БОРИСЕНКО М.М., 1900 р.н.

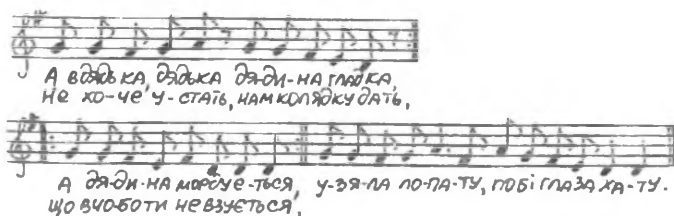
Меланка

с. РАБУХІНЕ НОВОВОДОЛАЗЬКИЙ Р-Н
ХАРКІВСЬК. ОБЛ.
R - 02.93. гурт "ВЕРБИЧЕНЬКА"
і - ЧАЛИШ Л.Т. 1934 р.н.
Н - КОВАЛЬ Т.П.

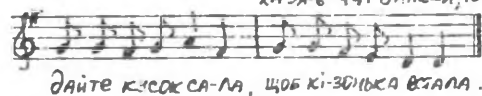
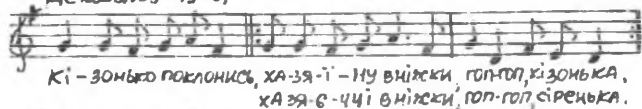
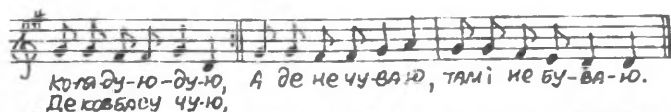

Обрядове дійство з козою

З репертуару фолькл. гурту
"ІЗЮМЧАНКА" (М. ІЗЮМ ХАРКІВ.
ОБЛ., кер-к КАШИРОВА В.Є.)

Цієї год з козою (продовження)

с. НОВА ВОДОЛАГА

ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛ.

Р - 10.96 гурт "Вербиченька"

ї - ВОРОВИК В. А., 1927 р.н.

Н - КОВАЛЬ Т. П.

А в полі, полі (щедрівка)

А в полі, полі там плужко-ре, а зати плужком самі гоголь і-де.

с. СРОДНІВКА НОВОВІД-

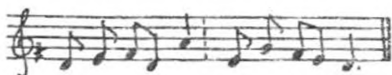
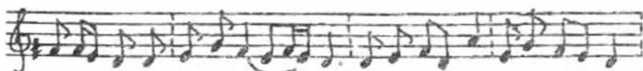
ЛАЗЬКОГО Р-НУ ХАРКІВ. ОБЛ.

Р - 10.94 гурт "Вербиченька"

ї - НАЗАРЕНКО Є. П.

Н - КОВАЛЬ Т. П.

Ой на річці (щедрівка)

ЗАСІВАЙСЯ, НИВО, ЛЮДЯМ НА ДОБРО

Обряд першого посіву

Мати: Нумо, діточки, збирайтесь,
З ранком, сонцем привітайтесь,
Бо радіє все навколо,
Підем сіяти у поле,
Сіять в земельку зерно,
Щоб зростало, наливалось
І вродилося воно.
Щоб достаток був у домі,
Щоб був хліб на столі,
Щоб раділи всі навколо —
І дорослі, і малі.
Щоби був добробут в хаті,
Треба добре працювати.

Хлопчик 1: Ой спасибі, рідна ненько,
Що ти будиш нас раненько,
А ми слухаєм, встаєм,
Разом в поле ми підем.

(Хлопчики підходять до криниці, набирають з неї води)

Хлопчик 2: Ой любя кринице,
Дай нам водиці,
Щоб здоров'я мати,
Людей шанувати
Та ниву засівати.

(Дівчинка набирає з відерця у кухлик води, зливає братцям)

Дівчинка: Пийте, братики, вмивайтесь,
Рушничком новеньким витирайтесь,
А на згадку про цю днину
Посадіть ось тут вербину

(Діти "саджають" біля криниці вербу, старші члени родини співають)

Пісня "Та й вербице"¹

Та й вербице
Та пора тобі, вербице,
Воє же розвить...(ся)
 Та й розвиться...
 Та пора тобі, Іванько,
 Воє же женить...(ся).
Та й жениться...
Та ще й мені жениться
Воє же не пора.
 Та не пора...
 Та ще й моя Марусенька
 Воє молода.
Та й молода...
Та ще й вона рушників
Воє же не наприя...(ла).

(На подвір'я заходить батько)

Батько: Слава великому дню, що зібрав рідню!
А чи знаєте ви, діти, який сьогодні день?

Діти: Сьогодні день першої весняної сівби!
Вже земля набралась сили,
Сонце землю вже нагріло,
Вже прийшла весна-красна,
Жито сіяти пора.

Мати: Ясен місяць став серпом, —
Підем сіяти гуртом?

Діти: Підемо!

(Мати роздає дітям коржики — "жайворонки")

¹ Див. нотації до сценарію, с. 123

Мати: Ось вам, дітки, жайворонки.
Хто копійку в коржику знайде,
той першим сіячем буде.

(Старша сестра несе миску з киселем)

Старша сестра: Морозе, морозе, ходи до нас кисіль їсти,
щоб наше житло і поле стерегти, градом не бити,
червом не точити, всякому в полі цілому бути.

(Батько бере хлібину на рушнику)

Батько: З хлібом у поле підем,
Разом пісню заведем!
А хто ж з вас, діти, копійку знайшов?

Хлопчик Іванко: Я знайшов!

Батько: В поле вирушай, козаче,
Вже весна соком плаче!
Ставай, Іванку попереду всіх,— засівалочкою будеш!

Весняна гра “А ми просо сіяли”¹

А ми просо сіяли, сіяли,
Ой дід-ладо сіяли, сіяли.
 А ми просо витопчем, витопчем,
 Ой дід-ладо витопчем, витопчем.
А чим же вам витоптать, витоптать,
Ой дід-ладо витоптать, витоптать.
 А ми коней пустимо, пустимо,
 Ой дід-ладо пустимо, пустимо.
А ми коней займемо, займемо,
Ой дід-ладо займемо, займемо.
 А чим же ви займете, займете?
 Ой дід-ладо займете, займете?
А шовковим поясом, поясом,

¹ Див. нотатки до сценарію, с. 123

Ой дід-ладо поясом, поясом.

А ми дамо сто рублів, сто рублів,

Ой дід-ладо сто рублів, сто рублів.

Нам не треба й тисячі, тисячі,

Ой дід-ладо тисячі, тисячі.

А ми дамо дівчину, дівчину,

Ой дід-ладо дівчину, дівчину.

Відчиняйте ворота, ворота,

Ой дід-ладо ворота, ворота.

Дитина: Ой вийшла сестра з братом,

Ой вийшла мама з татом,

Ой вийшли всі людоньки

Сіять в полі зерненько!

(Батько бере решето з зерном, покришеною паскою і шкаралупсю з крашанок, підкидає вгору, розсипає суміш по полю)

Батько: Рости велике та сильне — дітям на добро, батькам на злагоду!

Ну ж-бо, Іванку, засівай першм, а ми за тобою!

Іванко: Ось в руці мої зерно,

В землю проситься воно.

Сиплю я зерно з долоні,

Хай росте воно на полі,

Від землі дістане силу

Й нагодує всю родину!

Всі члени родини: — Дай же нам, Боже, у полі роду

У полі роду, у хаті згоду!

— дай, Боже, у зерно зернистості,

У колос колосистості!

— Сієм жито і пшеницю,

Буде діткам паляниця!

— Для веселої малечі

Бублик викотиться з печі!

— І солодкий колобок

Скочить прямо на зубок!

— Всього виросте доволі
На широких наших полі!

Всі: Сійся, родися, жито-пшениця,
Жито-пшениця, всяка пашниця!

Діти: — Гречку, просо, все зерно
Ми посієм на добро!
— З колосочка — жита бочка,
— А з пшениці — проскурочка!
— А із гречки — пиріжечки!
— А з ячменю — грошій жменю!
— І з гороху всім потроху!
— Ми із братиком удвох
В землю сіємо горох.
Будем їсти залюбки
Ми з горохом пиріжки!

Пісня “Та й котився горох”¹

Та котився горох три стрючки, три стрючки.
Та зароди, земле, чотири, чотири.
Щоб ся парубочки сходили, сходили.
Кожному парубкові гороху по стрючкові,
Кожній паняночці гороху по лопаточці.

Діти: Пора вже й кашу закопати,
Щоб урожай був багатий!
— Ой новенький горщик, пшоняная каша,
Щоб щасливо нам жилося, родинонько наша!
— Законаймо кашу, родину,
Щоб нам добре жито родило,
— І житечко, і ячмінь.
Щоб у щасті жити всім!
— І житечко, і овес,
Щоб живим був рід увесь!

¹ Див. нотації до сценарію, с. 123

— Кажуть, що весна днем красна.

— А моя бабуся завжди говорить, що весна леда-
чого не любити, бо хто весною лежить на печі, тої
взимку не їсть калачі.

— Так, весняний день рік годує.

Пісня “Ой у понеділок”¹

Ой у понеділок та й буйний вітер віє,

Ой там удівонька та й пшениченьку сіє.

Ну а у вівторок вона й волочила,

Гіркими й сльозами та й ниву примочила.

В середу косила, в четвер молотила,

В п'ятницю віяла, а в суботу міряла.

А в неділю продала, з хлопцями пропила.

Слава тобі, Господи, що до діла довела.

І до діла не я, й до роботи не я,

З хлопцями погуляти вся робота моя!

Діти:

Виорем нивочку довгеньку.

Посіємо гречечку чорненьку!

Гра “Ой чук, гречки”

Ой чук, гречки,

Чурні вершечки,

А я гречки намелю,

Гречаників напечу!

Дівчинка: А я посію огірочки,

Нехай ростуть вони рядочком.

Пісня “Посіяла огірочки”²

Посіяла огірочки

Близько над водою,

Сама буду поливати

¹ Див. нотації до сценарію, с. 124

² Див. нотації до сценарію, с. 125

Дрібною сльозою.

Ростіть, ростіть, опірочки,

В чотири листочки.

Не бачила миленького

Аж три вечорочки.

На четвертий побачила,

Як череду гнала.

"Добрий вечір" не сказала,

Бо мати стояла.

Діти:

Зійди, хмаронько, з неба,

Бо нам дощику треба!

— А чому так треба, щоб пішов дощик на наші пашниці, на дідове полечко, на бабине зіллячко, на наше подвір'ячко?

— Щоб родило жито, пшениця і всяка городина.

— Дощику, дощику, припусти

На бабині капусти,

— На дідові м'яти, щоб не поливати,

— На бабину гречку, щоб паслись овечки.

— На дідове просо, щоб росло не косо!

— На бабині квіти, щоб раділи діти!

— Хай несе весна водиці

Для озимої пшениці,

Щоб родилася пашниця!

— Всім дівчаткам по віночку

З хрещатого барвіночку.

— Парубочкам — по плужочку,

Щоб орали нивочку

Та сіяли житечко.

Гра "Хрон"¹

Діти:

А вже красне сонечко припекло,

Яснощире золото розлило.

— Ой сонечко-батечко, догоди,

А ти, земле-матінко, уроди.

¹ Див. нотації до сценарію, с. 125

Пісня “Ой з-за гори”¹

Ой з-за гори, гори
Та й буйний вітер віє.
Ой там удівонька
Та й пшениченьку сіє.
 Ой і посіявши,
 Та й заволочила,
 А заволочивши,
 Стала Бога просит...(и).
Ой уроди, Боже,
Та пшениченьку яру,
На вдовине щастя,
На сирітську славу...(у).
 А ще й удівонька
 Та й на гору не зійшла,
 А вже кажуть люди,
 Що пшениченька зійшли...(а).
А ще удівонька
Та й на лаву не сіла,
А вже кажуть люди,
Що пшеничка поспіл...(а).

¹ Див. нотації до сценарію, с. 126

ТА Й ВЕРБИЦЕ

с.Яковенкове Балаклійський р-н
Харківської обл.
(збірка "Пісні Слобідської
України", Х., "Майдан", 1996 р.)

Rit. Ad lib. *Одна* *Гурт* *♩ = 69*

1. ТА Й ВЕРБИЦЕ, ТА ПО-РА ТО-БІ, ВЕР-БИ-це, ВО-Є ЖЕ РОЗ-ВИТЬ(СЯ).

2. ТА Й РОЗВИТЬСЯ ТА ПО-РА ТО-БІ, У-ВАНЬ-КО, ВО-Є ЖЕ ЖЕ-НИТЬ(СЯ).

А МИ ПРОСО СІЯЛИ

"КОТИЛАСЯ ТОРБА"
ЗБІРКА УКР. НАР. ДИТ. ІГОР
К., "Веселка", 1990 р.

А ми просо сі-я-ли, сі-я-ли, ой дід ладо сі-я-ли, сі-я-ли.

ТА Й КОТИВСЯ ГОРОХ

ЖУРНАЛ "БАРВІНОК" 1993 р.
сценарій "А вже весна
воскресла" автор Є. Турчін

Один *Гурт*

ТА Й КОТИВСЯ ГОРОХ, ТРИСТРЮЧКИ, ТРИСТРЮЧКИ, КОЖНОМУ ПА-РУБ-КО-ВІ ГО РОХУ ПО СТІНОЧКОВІ.

Ой у понеділок

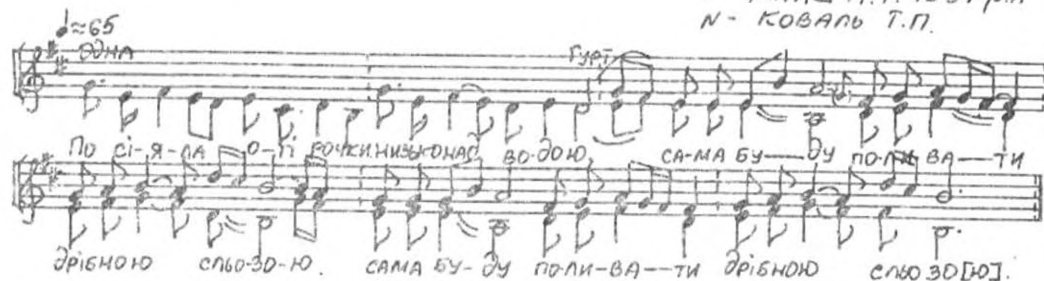
с. Нова Водолага
Харківської обл.

Р - 02.95. Гурт „Вербиченька”
І - Чернищенко Л., 1934 р. н.
Н - Коваль Т. П.

♩ ≈ 60
Одма Гурт
Ой у по-неді-лок тай буйини ві-тер ві-є, ой там у-ді-во-ни-ка тай вшени чень-ку сі-те-р.
♩ ≈ 120
Воєреду ко-си-ла, вчетвер мо-пр-ти-ла, влітницю ві-я-ла, ає-су-бо-ту м-ра-ла.
♩ ≈ 60
Ав неділю брала, з погу-лами про-ти-ла, сл-ва то-бі, Госпо-ді, ш-ро-бо-ві-ла во-во-ла.
І до-ді-ла-че-я, бо ро-бо-ти не-я, з погу-лами по-гу-ла-ти вся за-бо-та мо-я.

Посіяла огірочки

с. НОВА ВОДОЛАГА
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛ.,
Р-02.95, ГУРТ ВЕРБИЧЕНЬКА"
І - ЧАЛИШ Л.Т. 1934 р.н
Н - КОВАЛЬ Т.П.

с. БРАТЕНИЦІ БОГОДУХІВСЬКОГО Р-НУ
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛ.
НТА Р-07.94 СЕМЕНОВА М.Д
І - СОЛДОВНИК О.О., 1937 р.н.

Діти стають колом. У центрі сидить дитина, яка виконує роль хрона. Діти беруться за руки, ходять колом "хрона", співають: "Іван-поливан.... Хрін-хрін пора тебе рвати!" Хрін: "Ще рано, ще тільки посадили!" Діти: (знов співають) "Іван-поливан.... Хрін-хрін, пора тебе рвати!" Хр.: "Ще тільки зацвів!" Діти: (зтретє співають) "Іван-поливан." Хр.: "Пора!" Діти підбігають до хрона і витягують його.

Ой з-за гори

с. НОВА ВОДОЛАГА Харків. обл.
 Р-10.98. гурт „Вербиченська“
 І - Чернишенко М.Є. 1920р.н.
 Н - Коваль Т.П.

$\text{♩} = 72$ ОДНА ГУРТ

Ой з-за гори, го-ри тай буйкиї) Ві-тер ві-є, ой там у-ді- ой там у-ді- воньката пшени - че - ньку сі[є].

ну а засі-я - вши, во на ч во-ло - чи - ла, а за во-ло, а за-во-ло чивши, стала бо - га - та проси[ти].

СВЯТИЙ ЮРІЙ НА ПОРІГ ВЕСНУ ПРИВОЛІК

Пізнавально-розважальна програма на основі фольклору та обрядових дійств Харківської області.

(Чути спів веснянок, на галявину збирається молодь та діти)

Веснянка "Та ти хрещатий барвінку"¹

Та ти хрещатий барвінку,
Ти хрещатий барвінку.
 Та не стелися в погрібку,
 Не стелися в погрібку.
А постелися в садочку,
Постелися в садочку.
 Та по милому слідочку,
 по милому слідочку.
Та де мій милий походив,
де мій милий походив,
 То там барвінок уродив,
 там барвінок уродив.
Де моя мила ходила,
моя мила ходила,
 То там травиця вродила,
 там травиця вродила.

Дівчата: — Як гарно навколо! Вже відчутний теплий подих землі-матілки...

- І вабить до себе п'який аромат травневого цвіту...
- Незабаром соловейко порадує нас своїм милим щебетом...
- А возуля накує нам щастя-долю...
- Все це можна побачити і відчути тільки у травні...

Всі: Святий Юрій на поріг весну приволік!
 Святий Юрій наступив,

¹ Див. нотатки до сценарію, с. 154

До нас весноньку привів.

Пішов гомін гаєм:

Веснянки співаєм!

Веснянка “Ой весна-весна”¹

Хлопці: — День святого Юрія — землеробське свято. В усі часи люди пов'язували з ним надію на хороший урожай, на добре здоров'я людей і тварин.

— Святий Юрій землю і небо оживляє і водою всіх напуває.

— Як дощ на Юрія, то хліб буде врожайним.

— Святий Юрію, струси з хмарини дощ на поля і долини.

Закличка “Іди, іди, дощику”²

Іди, іди, дощику,

Зварю тобі борщику,

В полив'янім горщику,

Іди, іди, дощику.

Цебром, відром, дійницею

Над нашою пашницею.

Іди, іди, дощику,

Зварю тобі борщику.

Діти: — Гляньте, у небі кружляють великі птахи!

— То галки.

— Кажуть, галки кружляють, то піде дощ.

— На Юрія дощ все одно, що з грибами борщ.

Хлопці: — Галки, галки, де ваші дівки?

Дівчата: — Шнють та прядуть!

Хлопці: — Нехай до нас на вулицю ідуть!

— Подивіться, одна птаха спустилася на землю і сховалася у житі.

¹ Див. нотації до сценарію, с. 134

² Див. нотації до сценарію, с. 134

— Це добра прикмета. Мені розповідала бабуса, якщо воро-
на в житі сховається, то буде врожайне літо, а коли воно горобцю
по коліно — на лихе.

Дівчата: А ще говорили: “На Юрка сховається в житі курка”.

Зелениться житечко в добрий час.

Урожаєм радувати буде нас.

Ти, пшенице-житечко, зеленись,

Золотому сонцю-батечку поклонись.

Від землиці-матері сили наберись

І на радість усім людям уродись.

Всі: Святий Юрій по полю ходить,

Хліб-жито родить.

— Із одного колосочка буде жита бочка!

— Кажуть, якщо на Юрія посадити редьку, то вона буде
соковитою і вродить, як кулак.

— А моя бабуса завжди на святого Юрія сіє у землю
гарбузи, кабачки, дині, кавуни та огірки.

Пісня “Огірочки”¹

Зеленії огірочки,

стеліться, стеліться.

Чи великі, чи маленькі,

не рвіть, не рвіть.

Мої милі огірочки,

жовтий цвіт, жовтий цвіт.

Звивайтесь до купочки,

жовтий цвіт, жовтий цвіт.

Повилися огірочки,

то ся в'ють, то ся в'ють.

То великі, то маленькі,

то ся рвуть, то ся рвуть.

Травонько-муравонько, зеленись,

Золотому сонечку поклонись,

¹ Дия. нотації до сценарію, с. 135

Щоб розквітла яблунька на горі,
Щоб гулялось весело дітворі.

Пісня "Ой чого травка зелена"¹

Ой чого й травка зелена?
Бо близесенько вода.
 Бо близесенько й вода.
 Ой чого й дівка й красива?
 Бо ще й вона молода.
Бо ще й вона й молода.
Ой ходила й бродила
По зеленому й саду.

Хлопець: — Ну-мо, хлопці та дівчата, підем ряст усі топтати?

Всі: — Підемо! Ходімо!
Топчу, топчу ряст. ряст,
Бог здоров'я дасть, дасть.
Ще буду топтати,
Щоб на той рік діждати.

Дівчина: — Ой, які ж милі у нас дітки. Так за зиму підросли, ніби їм з роси та з води. Щоб вам, діти, і най рік діждати ряст топтати. Покачайтеся ж руном в росі, щоб родило жито й пшениці.

Хлопчик: — Щоб я весь у росі був, як уся земля.

(Діти качаються в росі)

Дівчина: — Святий Юрій, випусти росу, дівочьку красу. Бо дівочья краса, як літня роса.

(Виходять діти з кухликami для збору роси)

До схід сонця я піду
Збирати вранішню росу,

¹ Див. нотації до сценарію, с. 135

Бо травневая роса —
То дівочая краса.

Діти: — Я умиюся росою, щоб була красива.
— Я голівку обмочу, щоби не боліла.
— У бабусі очі хворі — хай проміє їх росою.
— Я матусі понесу цю травневу росу.
— Я долю у воду птиці, кажуть, та буде плодиться.

Всі: Бо на Юрія роса, кажуть, краща від вівса.

(Виходять пастушки у брилях з торбою за плечем)

Пастушки: — А я на Юр'єву росу свою корівку попасу.
— А ще ягня і козеня.
— А я телятко пожену.
— А я гривастого коня.
— Нехай роси нап'ються ще й вдосталь напасуться,

Разом: Бо на Юрія роса, не треба коням і вівса.
Ой хороші ж пастушки,
Ось вам гілочка свяченої верби,
І з собою ви візьміть,
Глядіть, ніде не загубіть.
Бо ж є таке повір'я: гілочку верби, що на Юр'єв день
одержав, губити не можна.

Пастушок: — Чому?

Хлопець: — Бо будете ціле літо корів губити.

Пастушки: — Будем берегти, як зіницю ока.

Хлопець: — Візьміть ще й червоний пояс. Постеліть його на землі,
через нього перегоньте худобу на пасовисько.

Дівчина: — Ну-мо, дівчата, облиймо пастушків водою в добрий час!

(Дівчата збризкують пастушків водою, ті, сміючись, тікають)

— А давайте-но, дівчата, пограємо в "Крокове колесо"!

Весняна гра “Кроковее колесо”¹

Кроковее колесо — 2 р.
Вище тину стояло — 2 р.
Много дива видало
Чи бачило, колесо, — 2 р.
Куди милий поїхав — 2 р.

(Діти беруться парами за руки, грають в “Дрібушечки”)

Гра “Дрібушечки” (сміт. Нова Водолага)

Дрібу-дрібу-дрібушечки
наїлися петрушечки,
наїлися лободи,
гала-гала до води!

(Чути голос зозулі)

Дівчина: — Ой, зозуля закувала!
— Треба їй копійчку на гніздо кинути.

(Кидає)

Дівчата: — Зозуля закувала вчасно, бо коли до Юрія закує зозуля на голе дерево, то буде голодне літо. Ти зозуленько сива, нас всіх розвеселила: як почала кувати — повиходили із хати.

Ой вийшла сестра з братом,
Ой вийшла мама з татом,
Ой вийшли усі дівоньки
Водити гаївоньки.

Веснянка “Та й в садочку”²

Та й в садоч(и)ку
та там кувала зозуле(ні)ка
вое же кувал(а).

¹ Див. нотації до сценарію, с. 136

² Див. нотації до сценарію, с. 135

Та й кувала.
та й од самого Великод(и)ня
вое же до Іван(а).
Та й до Івана.
та з ким же ти, Марусенько,
вое же стояла?
Та й стояла.
Та й під зеленою вербою
все же вербою.
Та й вербою,
та з тобою, Василько,
вое же стояла.

(Чути спів солов'я)

Дівчина: — Прислухайтесь, соловей щебече.

Хлопець: — Так, соловей. Він починає співати на Юр'єв день.

Діти: Як затрубив святий Юрій,
зазеленіли гаї і долини,
пішли пташині голоси
по всій Україні.
Луки всі зазеленіли
І зозулі прилетіли.
Соловей в зеленім гаї
Радо сонце зустрічає.

Співається веснянка "Та й вербиця"¹

¹ Див. нотації до сценарію "Засіавай пиво", с. 123

Та ти хрещатий
барвінку

с. Дергачі Харківської обл.
і - Тютюнникова М.Г.
(збірка "Укр. нар. пісні", К., "Мистецтво"
упор-к та збирач Стеблянок О.І.)

Рухливо, з сумом $\text{♩} = 135$

Та ти хре — ща-тий барвін-ку, тихрещатий бар-він-ку.

Ой весна-весна,
весняночка

с Чернецьчина
Краснокутський р-н Харк. обл.
і - Жадан П.Г., 1915 р.н.
(збірка "Пісні Слобідської України",
Х., "Майдан", 1996 р.)

$\text{♩} = 120$ Одна

1. Ой весна-весна, весня-но-чка, де твоє дочка па-няноч-ка?
Гурт
Дівчата-дочкушіє со-рочку шовконта біл-мо, воспро не-ді- (лю).

Іди, іди, дощичку
швидко

Збірка "Укр. нар. пісні для дітей",
К., "Муз. Україна", 1986 р.
обр. В. Гончаренка

І-ди, і-ди, дощичку, зва-ю то-бі ворщичку вполи-в'янім горщичку,
і-ди, і-ди, дощичку, цеб-ром, від-ром, дій ни-це-ю,
Над на-шо-ю па-ши-це-ю.

ЖЕЛТІВ *mf* ОІ РОУКІ

ЖЕЛТІВ ОІ РОУКІ
 ОІ РОУКІ ОІ РОУКІ ОІ РОУКІ ОІ РОУКІ
 ОІ РОУКІ ОІ РОУКІ ОІ РОУКІ ОІ РОУКІ

ШКІЛЬНИЙ СЛІВНИК "НАМ ПОРА
 ДІЯ УКРАЇНИ ЯСІТЬ" ДРОГОБИЧ,
 "ВІДРОДЖЕННЯ", 1991

ОІ ЧОГО ТРАВКА ЗЕЛЕНА

ОІ ЧОГО ТРАВКА ЗЕЛЕНА
 ОІ ЧОГО ТРАВКА ЗЕЛЕНА
 ОІ ЧОГО ТРАВКА ЗЕЛЕНА
 ОІ ЧОГО ТРАВКА ЗЕЛЕНА

с. НОВА ВОДОПЛАГА ХАРКІВ. ОБЛ.,
 10.96, ГРУП. ВЕРБІЧЕНЬКА
 1-4 ЛІНІЙ П.Т. 1932 Р.Н
 Н - КОВАЛЬ Т.П.

ТА Й В САДОУКУ

ТА Й В САДОУКУ
 ТА Й В САДОУКУ
 ТА Й В САДОУКУ
 ТА Й В САДОУКУ

с. ЯКОВЕНКОВЕ
 БАЛАКІЙСЬКИЙ Р.Н ХАРКІВ. ОБЛ.,
 (ЗБІРКА "ПІСНІ СЛОБІДСЬКОЇ
 УКРАЇНИ", ХАРКІВ, "МАЙДАН",
 1996 Р.)

Збірка "Укр. нар. ліричні
пісні" Академ. наук УРСР,
К., 1998 р.

Кроковее колесо

кроко-ве-е ко-ле-со, кроко-ве-е ко-ле-со,
ви-ще ти — ну стоя-ло, ви-ще ти ну стоя-ло,

ЯК ВРОДИТЬСЯ ЖИТО, ТО Й БУДЕМО ЖИТИ

Сценарій свята обжинок з використанням фольклору Харківщини.

(На фоні пісні "Гей на горі та й жінці жнуть")

Ведуча: Народна мудрість говорить: "Як вродиться жито, то й будемо жити". Жнива для українця — це все : статок, затишок у родині, щаслива пісня й веселе свято. Важка, але й водночас і радісна для селянина жниварська праця, завжди породжувала позитивний настрій, окрилювала оптимізмом і сподіваннями на весь добробутний рік. Жодна сільськогосподарська діяльність не позначена таким розмаїттям обрядових дійств та піснених мелодій, як жнивування. Тяжку працю в полі неодмінно супроводжувала мелозвучна пісня — вона починалася зранку й закінчувалася з вечірнім поверненням у село. Гуртовий спів сприяв гарному настрою, знімав утому, вселяв радість трудовому селянинові. І це цілком зрозуміло: хліб завжди був святим у домі — статком, родинною злагодою, був одвічним мірилом добробуту і неперервності сімейних традицій.

Починали жнива на Україні 12 липня на свято апостолів Петра і Павла. Саме цього дня починалися зажинки. Але якщо в народі говорять: "Петро жито зажинає", то найкульмінаційніша пора жнив все ж співпала зі святом Прокопа — 21 липня. Це підтверджують і численні прислів'я:

- на Прокопа приготуй плечі для снопа
- на Прокопа вже є в полі копа
- на Прокопа — жита копа
- Прокіп нав'язав сім кіп

Господиня: Виросло нам жито
Будем молотити.
Виросла пшениця —
Буде паляниця.

Господар: Буде хліб і коровай, бо зберем весь урожай.

Ми зберем все живою всій землі на диво.

Іванко: Говорила нивка,
Щоб не боліла спинка,
Ні спинка, ні голова,
Щоб була ціле літо здорова.
Ой жнися, загоне, жнися,
На мене не дивися,
Бо я женчик маленький,
В мене серпик тупенький.
Бабусю, куди покласти серпа і цурку?

Бабуся: У кошик, внучку. Там уже лежать хлібець і рушничок, кетяг калини і червона стрічка для бороди.

Іванко: То для якої бороди, бабусю?

Бабуся: На початку лану залишають кілька незжатих стебел — це є борода. Її обв'язують червоною стрічкою і прикрашають кетягом калини та живими квітами. Борода стоїть до кінця жнив. У останній день обжинків її зрізають і вносять до хати. Пучечок колосся простоїть на покуті аж до слідуючих зажинків.

(Діти сваряться, кому покласти у кошик серп)

А господиня нагадує:

Господиня: Та щитьте ж бо, не сваріться. У день початку жнив усім треба бути чемними: не сваритись, ввічливо звертатись один до одного, не згадувати сумних історій.

Господар: Навіть на худобу не можна підвищувати голосу і ситніше її годувати, "щоб жнивам не наврочити".

Господиня: А готуючи до жнив серп, промовляли: "Принеси нам, серпе, скільки кіпок, скільки у небі зірок".

(Діти кладуть у кошик серп, промовляючи)

Діти: Принеси нам, серпе, скільки кіпок, скільки в небі зірок!

Пісня “ Живо, женчики, живо”¹

Живо, женчики, живо

Дожинайте ниву.

Будемо в'язать снопочки

З золотої пшенички.

Ми пшениченьку жали,

В холодку не лежали

І в снопочки пов'язали,

І в копочки покладали.

(Під час пісні жінці розстеляють на узбіччі поля рушник, кладуть хліб — сіль. Всі стають обличчям до сходу сонця)

Господар: Сонце праведне, святі Петро і Юрію, наші святі душечки, виростили ви хлібець Божий на ниві — внесіть його в наші руки... Докотись, хлібцю святий, житечко наше, в наші клуні-стодоли... Хмари дощові, буряні, громи-блискавиці і ти, граде б'ючий, обходьте ниву стороною й до нас не наближайтесь...

Господиня: Душечки святі, охороняли ви нашу ниву, внесіть хлібець святий у наші руки... А все лихе, все зле, йди на ліси, болота, очерети, згинь, пропади, щоб і голосу твого ми не чули...

Господи Боже, допоможи легенько, добренько, щоб вижати ху-
тенько.

Господар: Боже, благослови.

(Господиня починає жати. Нажавши дві жменьки збіжжя, складає їх навхрест — “зажинковий хрест”. Всі дієства виконуються під звучання пісні)

Пісня “Живо, женчики, живо...”

(Повторюється)

(Під час звучання пісні прикрашають бороду)

¹ Див. нотації до сценарію, с. 148

Дитина: Пішли, дівоньки, в долину
По червону ю калину.
Калиноньку ламали,
Борідоньку вбирали.

Хлопчик: А чия це Борода
Червоним шовком обвита?

Діти: А це ж наша Борода.
Червоним шовком обвита.

Хлопчик: Оце так Борода!
Невелика, не мала,
Не сива, не гніда,
Як у того діда.
А наша Борода
Сріблом-золотом улита,
Стрічкою червоною перевита.

Дитина: А для чого роблять Бороду?

Господиня: А це для того, щоб віддати шану вирощеному зерну
Адже більшої святості, аніж хліб нема.

(Діти підносять Бороді хліб, сіль, воду)

Діти: Ось тобі, Борода,
Хліб, сіль та вода,
Щоб на той рік ще більш уродила!

(Вклоняються бороді, окроплюють її свяченою водою)

Всі: Щоб на той рік ще більш уродила!

Пісня "Борода наша пишна"¹

Ведуча: Перший сніп — зажинок мав ритуальне значення. Як

¹ Див. нотації до сценарію, с. 148

родині була дівчина на виданні, то з першого снопа випікали коровай на весілля і прикрашали його колосками.

Стояла пшениченька, стояла,
Там її Галя дожинала,
Вишитими рукавами маяла,
Золотими персями сіяла.
Прийшов до неї той Іван:
— Боже тобі, Галю, помагай,
Буде з цієї пшениченьки коровай,
Буде з цієї пшениченьки насіння
На наше з тобою весілля.

Пісня “Ой, жни, дівко, пшениченьку...”¹

Ведуча: Також перший сніп ставили на покуть, де він зберігався до початку осінньої сівби. З розім'ятих колосочків робили перший засів.

Добра нивонька була,
Сто кіп ізродила.
Жали її жінці
Та самі молодці.
Хлопці вусаті
І дівчата косаті.
Взяли сніп на починок,
Нарядили з нього обжинок,
На потіху дівчорі
Поставили у дворі.

Господиня: Хто викупить обжинок?
Хто загадку загадає,
Той обжинок викупає.
Загадка: Що два тижні зелениться,
А два тижні колоситься,
За два тижні підсихає
І два тижні наливає?

¹ Дип. нотації до сценарію, с. 148

(Пшениця)

Господиня: Хто ще викупить обжинок?
А хто пісню заспіває,
Той обжинок викупає.

Пісня “Налетіли журавлі”
(виконує дитина)

Налетіли журавлі,
Сіли — впали на ріллі } 2 р.
 Де журавка ходила,
 Там пшениця вродила.
 Де журавель походив,
 То там кукіль уродив.
Налетіли журавлі,
Сіли — впали на ріллі } 2 р.

Господиня: Хто ще викупить обжинок?
Хто прислів'я народне знає,
Той обжинок викупає.

(Діти називають прислів'я)

- Посієш вчасно — збереш рясно.
- За багатий урожай всі сили віддавай.
- Радість на лицях, бо врожай на полицях.
- Весна красна квітами, а осінь снопами.
- Як вродиться жито, то будемо жити.

Гра “Ой на горі жито”

Ой на горі жито
Сидить зайчик,
Він ніжками чеберяє.

Приспів: Коли б я ті ніжки мала,
То я б ними чеберяла,
Як той зайчик. 2 р.

Ой на горі просо,
Сидить зайчик,
Він ніжками чеберяє.

Ой на горі гречка,
Сидить зайчик,
Він ніжками чеберяє.

Дивувалися ліси:
Де поділися вієси?
Женчики піджинали
Залізними серпами,
Залізними серпами.
Біленькими руками.

Пісня "Вже сонечко котиться"¹

Вже сонечко котиться,
Нам додому хочеться,
А ми не йдемо,
Приказу ждемо.

Поки приказ прикажеться,
Пара коней запряжеться,
Сідай поганяй, Боже помагай!
Сідай та й біжи, Боже поможи!

Ой раночку, раночку,
Заховайся у ямочку.
А ти, вечорок,
Напни холодок,
Напни холодок
На наших дівок
Ще й на наше тіло,
Щоб не загоріло.

(Господар звертає увагу на ниву)

Хвалиться нива,

¹ Дип. нотатії до сценарію, с. 150

Що сто копів вродила:
Іще буду родити,
Як будемо в світі жити.

(Женчики лягають на землю, качаються)

Ой ниво, наша ниво,
Верни нам нашу силу,
Ми на тобі жили,
Силоньку вложили.

(Заходить хлопчик з перепілкою)

Гляньте, люди, наш Іванко
Перепілочку зловив
І до нас її привів.

Діти: Перепілко біла, де будеш сидіти?
Нема ні жита, ні пшениці на нашій нивці.
Перепілко мала, де будеш ховатись?
Ми жито вже пожали і в снопи поскладали.

Перепілка: Літом під копою,
Зимою під скирдою,
А нині діти мене сховають,
Які у перепілоньку грають.

Гра "Перепілонька"¹

Ой у перепілоньки та голівка болять.

Приспів: Тут була, тут була перепілонька,
Тут була, тут була ясна зіронька.

Ой у перепілоньки та плечики болять.
Приспів
Ой у перепілоньки та колінця болять.

¹ Див. нотації до сценарію, с. 150

Приспів

А у перепілоньки крильця не болять.

Приспів

Дитина:

Скільки в небі зірочок,

Стільки в полі копичок.

Зіроньки небо світили,

Копоньки поле укрили.

На небі зірочок не зчислити,

А на ниві кіпочок не зложити.

Кінець нивоньці, кінець,

Будемо плести вінець,

То з жита, то з барвінку

На хорошу дівку.

Ідіть, дівоньки, в долину

По червону калину.

Наламаємо квіточок

Та й обтичемо віночок.

Котився віночок по полю,

Просився женчиків додому —

— Візьміть мене, женчики, з собою

Та занесіть мене до господаря в stodолу,

Бо я вже в чистім полі набувся,

Буйного вітречку начувся,

Од ясного сонечка нагрівся,

А дрібного дощичку напився.

Нехай же я у stodолі одпочину,

Поки вивезуть знов на ниву.

Станьте, дівчата, в рядочок

Котра нестиме віночок,

Ой котра молодая,

Тая віночку рада

А котра старая,

Та віночку смутная.

Дівчина:

Світи, місяцю з рогом,

Щоб була видна дорога,

Щоб з неї не зблудити,

Віночка не згубити.

(Женці підходять до господаря і господині)

Женці: Скрині відмикайте,
 Скатерті виймайте,
 Столи застеляйте,
 Женців привітайте!
 Відчиняйте же, господарю, ворота,
 Бо несемо віночок з золота, з золота.
 Застеляйте же, господиня, обруси, обруси,
 Ой, щоб же наш віночок не трусив, не трусив.
Бо як буде той віночок,
Трусити, трусити,
То й не буде пшениченька родити — родити,
Покладемо той віночок на лаву, на лаву,
Щоб родила пшениченька на славу, на славу.

Пісня “Ми дожали пшениченьку”¹

Ми дожали пшениченьку
Та й із поля йдемо.
Ми своєму хазяїну снопи несемо
Із житнього, пшеничного, ячного
для нашого господаря вдячного.

Одчиняйте, господарю, новий двір.
Несем тобі ми віночки на вибір
Із житнього, пшеничного, ячного
Для нашого господаря вдячного.

Жнець: А для нас ви не скупіться,
 За труд з нами розплатіться,
 Бо ми добре працювали,
 Що такий врожай дістали.

Господиня: Коровай наш, в печі не барився,

¹ Див. нотації до сценарію, с. 150

Гарно спікся, ще й зарум'янився,
Коровай наш спікся швиденько,
Коровай наш пишний, рум'яненко.

Бо його ми калиною калили,
А барвінком загнітили,
Ясним сонцем присвітили,
Ще й росою примочили,
Щоб коровай вдався,
Щоб всім сподобався.

Господар: Ось в руці мої зерно з нового урожаю. Нехай воно посіє
в ваших серцях добро і ласку, ніжність і повагу до рідної землі.

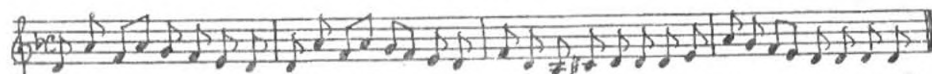
(Господар і женчики розсівають зерно)

Сієм щедро, сієм рясно,
Сієм радість, сієм щастя,
Щоб здіймалися росточки,
Щоб росли сини і дочки.
Засіваємо світлицю,
Хай росте овес, пшениця,
Хай шумить колосся в полі,
Хай цвіте нелегка доля.
Сієм, сіємо зернята,
Щоб земля була багата.

Співається пісня "Ой зелене жито, зелене"

Збірка сценаріїв з репертуару
фолькл. гурту „Тітунчиків“ м. Тітун
Харків. обл. (видавання ХОУНТ, 1994р.)

ЖИВО, ЖЕНЧИКИ, ЖИВО

ЖИ-ВО ЖЕНЧИ-КИ ЖИ-ВО, ДОЖИНАЙ-ТЕ НИ-ВУ, БУ-ДЕ-МО ВІЗЯТЬСЯ ПОПЧОККИ, ЗІ ЗЛОТО-ГО ПШЕНИЧКИ.

БОРОДА НАША ПИШНА

ЗВІДТИ Ж

БО-РОДА НАША ПИШНА БО-РО-ДА НА-ША ПИШНА ЗАВЯЖЕ-МО БО-РО-ДУ НИ-НІ НА ШИ-РО-КИХ РОЖАХ ІЙНИВІ.

А ЩОБ ТА ШИ-РО-КА-Я НИ-ВА НА ТОЙ РІК ШЕ КРАЩЕ ВРОДИЛА.

Ой ЖНИ, ДІВКО, ПШЕНИЧЕНЬКУ

ЗВІДТИ Ж.

Ой ЖНИ ДІВКО ПШЕНИЧЕНЬКУ, ТА НЕ ОУ-НИ СО-БІ, БУ-ДЕ ТА-Я ПШЕНИЧЕНЬКА

НА КО-РО-ВАЙТО-БІ.

Гра "Зайчик"

Збірка "Українські народні
пісні для дітей", Київ,
"Муз. Україна", 1986 р.

Ой на го-рі жи-то, сидить зайчик, він ніж-ка-ми че-бе-ря-є. Колибта-кі
ніжки мала, тоябними че-бе-ря-ла, як той зай-чик, як той зай-чик.

Налетіли журавлі

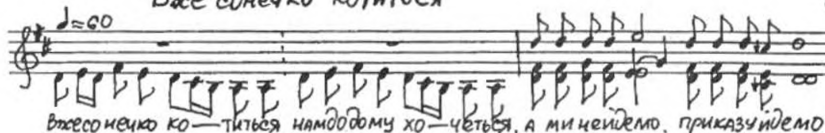
Помірно, з сумом

На ле-ті-ли жу-равлі, на-ле-ті-ли жу-равлі,
сі-ли впа-ли на ріл-лі, сі-ли впа-ли на ріллі.

Збірка "Полинула
чечіточка" (Укр. нар. пісні
для дітей), К., "Муз. Україна",
1991 р.

Вже сонечко котиться

с. Ключишківка Миргородськ. р-ну
Полтавської обл.
Р-02.91. Лебединські Г.В., Д.О.
М-Лукаєнець Г.В.

Ой у перепілки

Збірка укр. нар. пісень
"Полоніза чечітолка"

Ми дожали пшениченьку

Збірка сучасніїв з репертуару
фолькл. гурту "Зюмчанка"
М. Зюмч Харк. обл.
(видання ХОУНТ, 1994р.)

ЗМІСТ

Весілля в Ключниківці	4
З історії розвитку народної творчості на Слобожанщині. Гончарство	64
Золоте коло господарів чистої води	76
Золоте коло	79
Бо прийдуть до тебе три празники в гості	95
Засівайся, ниво, людям на добро	115
Святий Юрій на поріг весну приволік	127
Як вродиться жито, то й будемо жити	137

Фольклорно-етнографічне видання

МУРАВСЬКИЙ ШЛЯХ — 2000

Матеріали фольклорно-етнографічної
експедиції

Відповідальний за випуск *С. В. Телегіна*
Редактор *В. Я. Субота*

Підп. до друку 28.07.2000. Формат 60×84¹/₁₆.

Папір офсетний. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 8,84. Гарнітура Academy.

Тираж 1000 прим. Замовлення № 214.

Друкарня фірми «Регіон-інформ».
61082, Харків, пр. Московський, 144, оф. 706.

